

KARELIA-AMMATTIKORKEAKOULU
Liiketalouden koulutusohjelma

Leeni Jelkänen

LAPSEN OIKEUDET HUOSTAANOTTOTILANTEESSA

Opinnäytetyö
Marraskuu 2014



OPINNÄYTETYÖ
Marraskuu 2014
Liiketalouden koulutusohjelma

Karjalankatu 3
80200 JOENSUU
p. (013) 260 6800

Tekijä

Leeni Jelkänen

Nimeke

Lapsen oikeudet huostaanottotilanteessa

Tiivistelmä

Työssäni käsitellään lastensuojelua ja huostaanottoa sekä perehdytään lapsen oikeuksiin huostaanottotilanteessa ja huostaanoton aikana. Tarkoitukseni on myös tuoda esille, mihin lapsen oikeudet perustuvat sekä miten oikeuksien toteutumista valvotaan.

Huostaanotoista ja lastensuojelusta puhutaan paljon julkisuudessa. Uutisista voi usein lukea huostaanottojen runsaasta kasvusta ja lastensuojeluilmoitusten suuresta määrästä. Lapsen oikeudet lastensuojelu- ja huostaanottotilanteessa jäävät usein taka-alalle ja siksi työssäni syvennytään erityisesti lapsen oikeuksiin.

Lapsella on oikeus erityiseen suojeluun ja turvalliseen kasvuympäristöön. Jos vanhemmat eivät pysty turvaamaan lapsen oikeuksia, on yhteiskunnalla velvollisuus puuttua tilanteeseen. Opin- näytetyössäni perehdytään lastensuojelun toimiin, joilla turvataan lapsen oikeuksien toteutuminen. Huostaanotolla on suuri vaikutus lapsen elämään, minkä takia lapsen oikeudet ja etu ovat tärkeässä asemassa huostaanottotilanteessa.

Kieli

suomi

Sivuja 51

Liite 2

Liitesivumäärä 3

Asiasanat

huostaanotto, lapsen etu, lastensuojelulaki, sijaishuolto



THESIS
November 2014
Degree Programme in Business
Economics
Karjalankatu 3
80200 JOENSUU
FINLAND
Tel. 358-13-260 6800

Author

Leeni Jelkänen

Title

The Rights of the Child in Custody Situation

Abstract

This thesis discusses child welfare and child custody with a special focus on the rights of the child in custody situations. Another aim of this thesis is to study where the rights of the child derive from and how those rights are supervised.

Child custody and welfare are common topics in public discussion. News often report on the increase of child custody cases and child welfare notifications. In such situations the rights of the child are often overlooked. That is the reason why this study is especially concerned with the rights of the child.

Every child has the right to special protection and a safe living environment. If parents are unable to protect the child, the society has to intervene. The thesis also discusses child protection measures that ensure the full realisation of rights. If children are taken into custody, it affects their lives very much. That is the reason why it is important to consider the right and interests of the child in child custody arrangements.

Language
Finnish

Pages 51
Appendices 2
Pages of Appendices 3

Keywords

custody, foster care, interest of the child, the law of child welfare

Sisältö

1 Johdanto	5
2 Lapsen oikeudet	8
2.1 Lapsen oikeuksien yleissopimus	9
2.2 Lapsen etu.....	10
2.3 Lapsen hyvinvoinnin ja oikeuksien turvaaminen	12
3 Lastensuojelu	13
3.1 Lastensuojeluilmoitus ja lastensuojeluasiakkuus	13
3.2 Asiakassuunnitelma	16
3.3 Avohuollon tukitoimet	17
3.4 Kiireellinen sijoitus	20
4 Huostaanotto	21
4.1 Sijaishuolto.....	23
4.2 Huostaanoton edellytykset	24
4.3 Huostaanoton prosessi ja päättyminen	27
4.4 Lapsen oikeudet huostaanottotilanteessa.....	28
4.4.1 Lapsen mielipide ja kuuleminen	29
4.4.2 Tietojensaanti- ja muutoksenhakuoikeus.....	31
4.4.3 Sijaishuollon laatuksiteerit ja sijaishuoltopaikan valinta.....	32
5 Lapsen oikeudet huostaanoton aikana.....	35
5.1 Lapsen oikeus keskusteluun sekä tavata lastensuojelun työntekijää.....	35
5.2 Yhteydenpito läheisiinsä	36
5.3 Käyttövarat	38
5.4 Jälkihuolto ja itsenäistymisvarat	39
5.5 Oikeuksien rajoittaminen	41
6 Pohdinta	44
Lähteet.....	49

Liitteet

Liite 1	Lastensuojeluilmoituksen ilmoitusosa
Liite 2	Sijaishuollon asiakassuunnitelma

1 Johdanto

Yhteiskunnan tulevaisuus riippuu pitkälti lapsista, joten lapsiin ja heidän hyvinvointiinsa panostaminen on erityisen tärkeää. Lasten oikeuksista huolehtiminen kuuluu paitsi vanhemmille ja viranomaisille, myös kaikille kansalaisille. Vaikka Suomessa on lapsilla kaikin puolin hyvät oltavat ja lapset voivat Suomessa hyvin, on myös joukko lapsia ja nuoria, joilla on ongelmia. Ongelmien taustalla on usein monenlaisia syitä, joita on vaikea eritellä. Ongelmia voidaan yhdistää huonoon taloudelliseen tilanteeseen, työttömyyden nousuun sekä yhteiskunnassa tapahtuviin muihin muutoksiin. Myös vanhempien runsas päihteidenkäyttö nousee usein esille lastensuojelutarpeesta puhuttaessa. Tämän lisäksi esimerkiksi mielenterveysongelmien lisääntyvä määrä ja perheväkivalta ovat varsin yleisiä syitä lastensuojelulle. (Taskinen 2010, 7–9.) Perhehoitoliiton kehittämispäällikkö Hannu Piispanen kirjoittaa, kuinka juuri lapset ovat valitettavan usein sijaiskärsijöinä yleisen hädän ja pahan olon lisääntyessä yhteiskunnassamme (Vau.fi).

Viimeisen kymmenen vuoden aikana kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten määrä on kasvanut huomattavasti. 16–17-vuotiaiden lasten sijoitukset ovat yleistyneet erityisen paljon. Lapsia sijoitetaan kodin ulkopuolelle enemmän kaupungeissa kuin maaseudulla tai taajamissa. (Hämäläinen & Kangas 2010, 236–237.) Vuonna 2012 huostaanotettujen lasten määrä Suomessa oli 10 675. Huostaanotettujen lasten määrä väheni vuodesta 2011 noin 4 prosenttia. Kodin ulkopuolelle sijoitettuja lapsia ja nuoria vuonna 2012 oli 17 830, joista puolet oli sijoitettuina sijaisperheisiin. Näistä lapsista 89 prosenttia oli sijoitettu muualle kuin sukulaisten tai läheisten perheisiin. (Terveystieteiden tutkimuskeskus 2013.) Päivi Puhakka kirjoittaa Helsingin Sanomien artikkelissaan, kuinka lastensuojelun asiakkaiden määrä on kasvanut viime vuosina, mutta huostaanotettujen lasten määrä on pysynyt ennallaan. (Helsingin Sanomat 26.11.2012). Puhakka kirjoittaa artikkelissaan lastensuojelun asiakasmäärän nousun taustalla olevan lastensuojelulain muutoksen vuonna 2008, jolloin uusi laki laski lastensuojeluilmoituksen tekemisen kynnystä. Hän kuitenkin toteaa, että vain pieni osa lastensuojeluilmoituksista päättyy lapsen muuttoon kodin ulkopuolelle. (Helsingin

Sanomat 2012.) Vuonna 2008 tehtiin 50 127 lapsiin kohdistuvaa lastensuojeluilmoitusta. (Hämäläinen & Kangas 2010, 266).

Vuonna 2008 uusitussa lastensuojelulaissa korostetaan, että huoltaja on aina ensisijaisesti vastuussa lapsestaan. Toinen suuri uudistus laissa on ennaltaehkäisevä lastensuojelutyö, joka otettiin tällöin toimintamuodoksi lakiin. Lastensuojelulla halutaan turvata, että lapsen oikeudet ja etu otetaan huomioon toteutettaessa lastensuojelutyötä. Myös viranomaisten välinen yhteistyö lasten hyvinvoinnin parantamiseksi on laissa tärkeässä asemassa. Lastensuojelulla halutaan parantaa sekä lasten että vanhempien oikeusturvaa. (Mahkonen 2010 47–49.)

Opinnäytetyön aiheen ideointi lähti liikkeelle siitä, että huomasin lastensuojelun olevan paljon esillä uutisissa ja mediassa. Lastensuojelu ja huostaanotto vaikuttivat mielenkiintoiselta aihepiiriltä, sillä ne koskettavat ihmisiä paljon ja niillä on suuri vaikutus ihmisten elämään. Huostaanottotilanteessa on vanhempien helpompaa saada mielipiteensä kuuluviin, joten päädyin valitsemaan aiheekseni lasten oikeuksien tutkimisen. Opinnäytetyössäni käsittelen lapsen oikeuksia huostaanottotilanteessa ja huostaanoton aikana, koska mielestäni lapsen oikeudet jäävät tilanteessa helposti pimentoon.

Tutkin opinnäytetyössäni mihin lapsen oikeudet perustuvat, mitä oikeuksia lapsella on huostaanottotilanteessa ja huostaanoton aikana sekä miten lapsen oikeuksien toteuttamista valvotaan. Perehdyn opinnäytetyössäni myös lastensuojeluun ja huostaanottoon prosesseina. Lasten oikeudet ja huostaanotto ovat koko ajan yhä yleisempi puheenaihe. Erilaisista uutisista, kuten lehdistä voi lukea usein erilaisista huostaanottotapauksista. Lastensuojelussa ja huostaanotossa on kuitenkin aina kyse kahdesta osapuolesta ja siksi tilanne on usein hankala ja riitainen. Tilanteessa vanhempia kuullaan, mutta ratkaisevaa tilanteessa on lapsen etu. (Roos 2004, 12.)

Tutkimusmenetelmänä opinnäytetyössäni on lainopillinen tutkimus. Lainopin keskeisin tehtävä on selvittää oikeusongelmaan liittyvän voimassa olevan oikeuden sisältö. Lainoppi tutkii oikeusjärjestykseen kuuluvia sääntöjä ja tulkitsee sääntöjen sisältöä. Sen tarkoitus on selvittää, kuinka tilanteessa tulisi toimia voimassa olevan oikeuden mukaan. Myös voimassa olevan oikeuden jäsentäminen kuuluu lainoppiin. Jäsentämisen tarkoitus on auttaa tulkitsemaan voimassa olevaa oikeutta, mutta myös löytämään tarvitse-

mansa säännökset voimassa olevasta oikeudesta. (Husa, Mutanen & Pohjolainen 2008, 20.)

Lainoppi eli oikeusdogmatiikka perustuu voimassa oleviin oikeuslähteisiin. Oikeuslähteet jaetaan kolmeen osaan: vahvasti velvoittaviin, heikosti velvoittaviin sekä sallittuihin oikeuslähteisiin. Vahvasti velvoittavia oikeuslähteitä ovat laki, johon sisältyy muun muassa lakien pohjalta säädetyt asetukset, ministeriöiden ja valtioneuvoksen päätökset, hallintoviranomaisten antamat määräykset sekä kansainväliset sopimukset. Myös maantapa sisältyy vahvasti velvoittaviin oikeuslähteisiin. (Husa, Mutanen & Pohjolainen 2008, 33.) Heikosti velvoittavia oikeuslähteitä ovat muun muassa tuomioistuinten ennakkoratkaisut sekä lainsäätäjän tarkoitus eli lainvalmisteluaineisto. (Avoin Helsinki.fi). Sallittuja oikeuslähteitä ovat muun muassa oikeustiede, oikeushistorialliset argumentit sekä arvot. Oikeuslähdeopin tarkoitus on turvata paras mahdollinen ratkaisu sovellettaessa lakia. (Husa, Mutanen & Pohjolainen 2008, 33.)

2 Lapsen oikeudet

Lapsen oikeudet turvataan Yhdistyneiden Kansakuntien sopimuksessa lasten oikeuksista sekä laissa. Lastensuojelulain (417/2007) tarkoitus on turvata lasten oikeudet erityiseen suojeluun ja monipuoliseen kehitykseen. Laki turvaa lisäksi lapsen oikeuden turvalliseen kasvuympäristöön. (1 §.) Lastensuojelulain 6 §:n mukaan lapsia ovat alle 18-vuotiaat. Nuorena pidetään alle 21-vuotiasta. Vaikka huostaanotto ja sijaishuolto voidaan kohdistaa vain alle 18-vuotiaisiin lapsiin, oikeus avohuollon ja jälkihuollon toimenpiteisiin säilyy kunnes nuori täyttää 21 vuotta. (HE 252/2006, 8).

Lapsen oikeudet turvataan myös Suomen perustuslaissa. (731/1999). Perustuslain 6 §:n mukaan lapsia tulee kohdella tasa-arvoisesti yksilöinä ja heillä tulee olla mahdollisuus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. Lain 19 §:n mukaan julkisella vallalla on velvollisuus tukea perheen tai muun lapsesta huolehtivan mahdollisuudesta turvata lapsen hyvinvointi. Perustuslain 16 § turvaa Suomessa lisäksi jokaiselle lapselle ilmaisen perusopetuksen.

Laki lasten huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983) sisältää säännöksiä, joilla lapselle halutaan turvata hyvä kasvuympäristö ja tasapainoinen kehitys. Lain 1 §:n tarkoitus on turvata lapselle hyvä hoito ja huolenpito sekä hyvät ja läheiset ihmissuhteet. Lain 2 §:ssä turvataan lapsen oikeus tavata myös vanhempansa, jonka luona lapsi ei asu. Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta velvoittaa viranomaisia ottamaan kaikessa päätöksenteossaan huomioon lapsen edun. (9 §.)

Lapsella on lähtökohtaisesti syntymästään lähtien samat oikeudet kuin aikuisillakin. Esimerkiksi laissa määritellyt perusoikeuksia ei ole sidottu ihmisen ikään. Lapsille kuuluu perusoikeuksien lisäksi monia erityisiä oikeuksia, kuten oikeus erityiseen suojeluun. Lapsen oikeus erityiseen suojeluun merkitsee, että lapsella on esimerkiksi oikeus tulla otetuksi huostaan, jos hänen terveytensä tai kehityksensä on uhattuna ja huostaanoton edellytykset täyttyvät. (Saastamoinen 2010, xv.)

2.1 Lapsen oikeuksien yleissopimus

Yhdistyneet Kansakunnat ovat tehneet lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen turvaamaan lasten oikeuksia. Lapsen oikeuksien yleissopimus tuli voimaan kansainvälisesti vuonna 1990 syyskuussa, ja Suomi liittyi sopimukseen mukaan toukokuussa 1991, mistä lähtien sopimus on velvoittanut Suomea turvaamaan lasten oikeuksia ja tarpeita. Yhdistyneiden Kansakuntien komitea valvoo sopimuksen noudattamista ja jokaisen sopimukseen liittyneen maan tulee raportoida sopimuksen eteen tekemistään toimista viiden vuoden välein. (Mahkonen 2010, 21, 85.)

Lapsen oikeuksien sopimus on oikeudellisesti sitova. Se turvaa yhdessä lakien kanssa lasten oikeuksia Suomessa. (Nurmi & Rantala 2011, 41.) Sopimuksen jäsenvaltioiden tulee ottaa sopimus huomioon muun muassa lakeja säädettäessä sekä ratkaistessaan asioita tuomioistuimessa (Pelastakaa lapset 2014). Sopimus turvaa lapsen oikeuden käydä koulua sekä saada suojelua ja huolenpitoa. Sopimuksen mukaan lapsella on myös oikeus turvalliseen lapsuuteen sekä oikeus leikkiä ja osallistua. (Lastensuojelu-info.) Sopimuksen mukaan lapsen oikeudet kuuluvat jokaiselle lapselle, sekä kaikissa lapsia koskevissa päätöksissä tulee ottaa huomioon lapsen etu (Lapsiasia.fi).

Lasten oikeuksien yleissopimus sisältää 54 artiklaa. Se voidaan jakaa selkeästi johdanto-osaan sekä kolmeen sopimusosaan. Ensimmäisissä artikloissa (1–41) määritellään sopimuksen turvaamat oikeudet lapsille. Toisessa osassa käsitellään komiteaa, joka valvoo sopimuksen noudattamista sekä sopimusvaltioiden raportointivelvollisuutta. Viimeisessä sopimuksen osassa käsitellään, miten sopimukseen voi liittyä, irtisanoutua sekä miten sopimusta voidaan mahdollisesti muuttaa. (Nurmi & Rantala 2011, 42.)

Lapsen oikeuksien yleissopimus sisältää neljä keskeistä periaatetta. Jokaisella lapsella on oikeus sopimuksessa määriteltyihin oikeuksiin. Periaatteiden mukaan jokaisella lapsella on oikeus elämään, henkiinjäämiseen ja kehittymiseen. Lapsen edun on oltava etusijalla aina, kun viranomaiset, lainsäätäjät ja tuomioistuimet tekevät lasta tai lapsia koskevia päätöksiä tai muita toimia. Myös lasten näkemykset on otettava huomioon,

joten lapsilla on oikeus vapaasti ilmaista näkemyksensä ja ne on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. (Pelastakaa lapset ry 2014.)

2.2 Lapsen etu

Lapsen etu käsitteenä on monitulkintainen ja sitä voidaan käyttää monessa eri tilanteessa ja merkityksessä. Lastensuojelussa puhutaan usein lapsen edusta ja sen huomioimisen tärkeydestä. (Törrönen 1994, 2.) Lapsen edulla tarkoitetaan lapsen kannalta parasta ratkaisua tilanteesta riippuen. Lapsen etu ei kuitenkaan aina ole se, mitä mieltä lapsi on. Sen määrittely ei ole riidatonta, sillä esimerkiksi lastensuojelutilanteessa aikuiset ovat usein erimieltä siitä, mikä on lapsen hyväksi. (Ensi- ja turvakotien liitto ry.) Jotta lapsen etu voidaan ottaa huomioon, tulee vanhempien ja viranomaisten ymmärtää sekä lapsen fyysisiä, että psyykkisiä ja henkisiä tarpeita. Lapsen edun kannalta tärkeää on ylläpitää lapsen tärkeitä ihmissuhteita. Lapsen etua arvioitaessa tulee viranomaisen perehtyä lapsen kasvuolosuhteisiin sekä arvioida miten lastensuojelutoimenpiteet todennäköisesti vaikuttavat lapsen kehitykseen. (Tuori 2004, 480.) Lapsen ja aikuisten etujen ollessa ristiriidassa, tulee lapsen etu ottaa ensisijaisesti huomioon (Sosiaaliportti 2012).

Lapsen mielipiteille tulee antaa painoarvoa, kun viranomaiset tekevät lapsen elämää koskevia päätöksiä. Lapselle on tärkeää antaa tarpeeksi tietoa erilaisista vaihtoehdoista, jotta hän voi muodostaa oman mielipiteensä tilanteessa. (Räty 2007, 25.) Lastensuojelulain (417/2007) 4 §:ssä luetellaan tekijöitä, jotka tulee ottaa huomioon arvioidessa lapsen etua. Lastensuojelulain mukaan lapsella tulee olla mahdollisuus vaikuttaa asioihinsa sekä hänelle tulee turvata mahdollisuus jatkuviin ihmissuhteisiin, tasapainoiseen kehitykseen sekä saada kehitystasonsa huomioon ottaen tarvittavaa huolenpitoa. Lapsen edun kannalta tärkeää on turvata lapsen ruumiillinen ja henkinen koskemattomuus. Lapsen kielellinen, kulttuurillinen ja uskonnollinen tausta tulee ottaa huomioon, kun lapsen etua arvioidaan.

Lapsen etu määritellään aina tilanteesta riippuen. Se koostuu tapauksesta riippuen lapsen kehitystasosta, iästä sekä elämäntilanteesta. Se voi olla sisällöltään erilainen esimerkiksi jos lapsi asuu kotona tai hänet on sijoitettu perhehoitoon kodin ulkopuolelle. Jos lapsi on otettu lastensuojelun toimesta esimerkiksi huostaan kodin

ulkopuolelle, tulee sijaishuoltopaikan olla lapselle turvallisempi vaihtoehto. Viranomaisten tulee lapsen edun mukaisesti kuitenkin pyrkiä korjaamaan lapsen kotona olevat olosuhteet niin, että lapsella olisi mahdollisuus palata kotiinsa. Lapsen edun arvioimisessa on aina kysymys myös mahdollisimman hyvän tulevaisuuden turvaamisesta lapselle. (Räty 2007, 25.)

Lapsen etua arvioitaessa lapsen ikä vaikuttaa siihen, millainen painoarvo erilaisilla asioilla on. Ratkaisun tulee turvata mahdollisimman hyvin lapsen hyvinvointi ja kehitys. Mitä nuoremasta lapsesta on kyse, sitä enemmän huoltajan tulee hänestä huolehtia. Lapsen perushoidosta tulee huolehtia sekä häntä kasvattaessaan vanhemman tulee aina huomioida lapsen tarpeet. Lapsen edun mukaista on luoda lapselle pitkät ja kestävät ihmissuhteet, joten pysyvä yhteys muun muassa vanhempiinsa, sisaruksiinsa sekä sukulaisiinsa on lapsen edun kannalta tärkeää ja se tulee ottaa huomioon arvioitaessa onko ratkaisu lapsen edun mukainen. (Taskinen 2010, 28–29.)

Viranomaisten tulee ottaa kaikessa lapsia koskevissa päätöksissään huomioon lapsen etu. Sen lisäksi lapsen vanhempien tulee kohdella lasta hänen etunsa vaatimalla tavalla. Lapsen edun mukaista on, että vanhemmat asettavat lapselle rajoja ja sääntöjä. Vaikka lapsen omaa tahtoa on tärkeää kunnioittaa, tarvitsee lapsi aikuisten valvontaa. Lapsen huolenpidon ja valvonnan tulee olla hänen iän ja kehitystason mukaista. Lapsen tulee saada elää turvallisessa elinympäristössä, jossa hänellä on mahdollisuus näyttää tunteitaan ja ilmaista mielipiteitään pelkäämättä vanhempien reaktiota. Lapsen edun mukaista on, että lapsi pystyy puhumaan myös kipeistä asioista vanhemmilleen. Vanhempien tulee antaa lapselle hänen ikänsä ja kehitystasonsa huomioon ottaen tarpeeksi turvaa ja hellyyttä. (Taskinen 2010, 30.)

Lapsella on oikeus ja velvollisuus käydä peruskoulu. On lapsen edun mukaista, että hän voi itse vaikuttaa koulutukseen toiveillaan. Lapsella on oikeus ruumiilliseen koskemattomuuteen, jonka mukaan lasta ei saa alistaa henkisesti eikä häneen saa käyttää ruumiillista väkivaltaa. Lapselle tulee antaa riittävästi vastuuta hänen kasvaessaan, sillä se ohjaa lasta itsenäistymiseen. Vastuun antaminen lapselle ei kuitenkaan tarkoita, että lapsen tulisi huolehtia esimerkiksi alkoholin vaikutuksen alaisina olevista vanhemmistaan. Lapsen etu muuttuu siis lapsen kasvaessa. Pieni lapsi tarvitsee esimerkiksi paljon enemmän huolenpitoa kuin teini-ikäinen lapsi. Lapsen eri

ikä-vaiheissa ja elämäntilanteissa tilannetta tulee arvioida siis eritavoin. (Taskinen 2010, 30.)

Lapsen oikeuksien yleissopimuksessa painotetaan lapsen edun ensisijaisuutta. Esimerkiksi tuomioistuimen ja sosiaalihuollon tulee ottaa kaikissa lapsia koskevissa päätöksissä huomioon lapsen etu. Lasten oikeuksien yleissopimuksen mukaan vanhempien tai huoltajien tulee toimia lapsen edun mukaisesti. Lapsen oikeuksien yleissopimuksen lisäksi lapsen edun ensisijaisuutta painotetaan uudistuneessa lastensuojelulaisissa. (Nurmi & Rantala 2011, 49.)

2.3 Lapsen hyvinvoinnin ja oikeuksien turvaaminen

Lastensuojelujärjestelmän tarkoitus on turvata lapsien oikeuksien toteutuminen. Ensisijaisesti lasten oikeuksien toteutumisesta ovat vastuussa lasten vanhemmat. Julkisen vallan tehtävänä on puolestaan turvata erilaisin palveluin ja tukitoimin oikeudet silloin, kun lapsen vanhemmat eivät pysty niitä turvaamaan. Tällaisia valtion ja kuntien palveluita ovat esimerkiksi ehkäisevä lastensuojelu ja erilaiset avohuollon palvelut. (Tanskanen & Timonen-Kallio 2010, 24–25.) Lastensuojelulaki (417/2007) määrää, että lastensuojeluviranomaisten tulee tietyntilanteissa ryhtyä toimiin lapsien oikeuksien turvaamiseksi. Apu ei siis aina ole vapaaehtoista.

Vaikka ensisijainen vastuu lapsesta on lapsen vanhemmilla, on muun muassa neuvolan, koulun ja päivähoiton tehtävä tukea sekä lasta että vanhempia (Tampere.fi 2008). Lastensuojelun järjestäminen Suomessa on kuntien vastuulla. Kunnan sosiaalitoimen ja muiden viranomaisten on yhdessä edistettävä lasten hyvinvointia. Tukipalveluita onkin tärkeää kehittää niin, että lasten ongelmat voitaisiin havaita hyvissä ajoin, jolloin niiden korjaaminen varhain olisi mahdollista. (Räty 2010, 32.) Yksi lastensuojelulain uudistamisen tavoitteista oli, että uuden lastensuojelulain turvin lapsen ongelmat voidaan havaita entistä varhaisemmin. Tällöin lapsen tilanne voitaisiin korjata oikea-aikaisesti erilaisin tukitoimin. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2007.)

Kunnissa lapsesta ja lapsen hyvinvoinnista on vastuussa viime kädessä lastensuojeluviranomaiset (Tampere.fi 2008). Heillä on lastensuojelulain (417/2007) 2 §:ssä määritelty velvollisuus antaa perheille hyvissä ajoin apua sekä ohjata perhe ja lapsi

tarvittaessa lastensuojelun piiriin. Lain 5 §:n mukaan kunnan tulee kiinnittää erityisen paljon huomiota toteuttaessaan lastensuojelua ja siihen liittyviä palveluita lasten mielipiteisiin ja toivomuksiin. Kunnalla on myös lastensuojelulain 8 §:n mukaan velvollisuus järjestää erityisen tuen tarpeessa oleville lapsille, nuorille ja perheille tukitoimintaa.

Kunnalla on velvollisuus järjestää perheille ja vanhemmille palveluita, joilla tuetaan vanhempia. Vanhempien lisäksi on tärkeää tukea myös muita lapsen hoidosta ja kasvatuksesta huolehtivia ja vastaavia henkilöitä. Kunnan ja vanhempien yhteistyö on tärkeää lapsiin kohdistuvissa asioissa ja päätöksissä. Vanhempien ottaminen mukaan päätöksentekoon, jotka vaikuttavat lapsiin on erityisen tärkeää. (Taskinen 2010, 32–33.) Lastensuojelun ja lastensuojelun palveluiden määrän tarve vaihtelee kunnittain. Kunnan tulee huolehtia, että lastensuojelun palvelut ja lastensuojelun laatu vastaavat paikallista tarvetta. (Arajärvi 2011, 319.) Mitä isompi kunta, sitä suurempi tarve erilaisille palveluille on. Isossa kunnassa myös lastensuojelun palveluiden tarve on yleensä monimuotoisempi. Kunnan tulee huolehtia, että kuntalaisilla on mahdollisuus saada näitä palveluja kohtuullisessa ajassa. Kunnan on tärkeää kiinnittää palveluiden saatavuuden lisäksi huomiota myös palveluiden laatuun. (Taskinen 2010, 34.)

3 Lastensuojelu

3.1 Lastensuojeluilmoitus ja lastensuojeluasiakkuus

Lastensuojelu on tarpeen silloin, kun vanhemmat eivät pysty huolehtimaan lapsen tarpeista. Lastensuojelu ei tarkoita huostaanottoa, vaan lastensuojelu on ensisijaisesti vanhemmuuden tukemista ja vain äärimmäisissä tapauksissa vanhemmuuden korvaamista. Lastensuojelun tarkoitus on, että ensisijaisesti huoltajaa tukemalla lapsen oikeudet saataisiin turvattua. (Söderholm, Halila, Kivitie-Kallio, Mertsola & Niemi 2004, 218.) Lastensuojelun on tarkoitus tulla lapsen turvaksi kun lapsen terveys tai kehitys uhkaa vaarantua.

Lapsen tarve erityiseen suojeluun voi nousta esille eritavoin. Tarpeen voi huomata niin ulkopuolinen kuin ystäväkin. Myös lapsi tai vanhempi voi itse hakea apua. (Taskinen 2010, 56.) Lastensuojeluilmoituksen tarkoitus on, että lapsiin kohdistuva kaltoinkohtelu olisi mahdollista havaita mahdollisimman varhain. Lastensuojelulain mukaan muun muassa opetustoimella, sosiaali- ja terveydenhuollossa toimivilla henkilöillä ja poliisitoimella on velvollisuus tehdä lastensuojeluilmoitus lastensuojelun tarpeen huomatesaan toteuttaessaan virkaa tai tehtäväänsä. (Söderholm, Halila, Kivitiie-Kallio, Mertsola & Niemi 2004, 220–226.) Ilmoitusvelvollisuus on riippumaton salassapitovelvollisuudesta (Arajärvi 2011, 322). Myös muut saavat tehdä lastensuojeluilmoituksen, mikäli huomaavat lapsen turvallisuuden vaarantuvan. Muilla ei kuitenkaan ole tähän velvollisuutta. (Sosiaaliportti 2014.)

Lastensuojeluprosessi alkaa lastensuojeluilmoituksesta. Ilmoituksen saatuaan sosiaalityöntekijä arvioi tilanteen kiireellisyyden ilmoituksen perusteella. Lastensuojeluilmoituksen saatuaan sosiaalityöntekijän tehtävänä on tutkia lapsen olosuhteet ja arvioida lastensuojelun tarve. Ilmoituksen tekeminen ei siis vaadi tosiasiallista näyttöä siitä, että ilmoitus johtaisi lastensuojelun toimenpiteisiin. Yksityishenkilöllä on mahdollista tehdä lastensuojeluilmoitus myös nimettömänä, jolloin ilmoituksentekijää ei saateta vanhempien tietoon. Viranomaisilla ei ole mahdollisuutta tehdä nimetöntä ilmoitusta. (Söderholm, Halila, Kivitiie-Kallio, Mertsola & Niemi 2004, 220–226.) Lastensuojeluilmoitus tulee tehdä viipymättä, mikäli epäilee lastensuojelutoimenpiteille olevan tarvetta. Lastensuojeluilmoitus on mahdollista tehdä joko suullisesti tai kirjallisesti. (Räty 2012, 198.) Sen voi täyttää myös Internetissä. Internetistä löytyy lomake, jolla viranomainen tai kuntalainen voi tehdä lastensuojeluilmoituksen. Ilmoittajan tulee täyttää lomakkeesta ne kohdat, mitkä asiat ovat hänen tiedossaan. (Sosiaaliportti 2014.) Lastensuojeluilmoituslomake esitetty liitteessä 1.

Lastensuojeluilmoituksen tekemisen kynnystä laskettiin, kun lastensuojelulakia uudistettiin. Kynnyksen laskeminen on aiheuttanut positiivisten vaikutusten ohella myös negatiivisia vaikutuksia. Varmavuori kirjoittaa Helsingin uutisissa, kuinka lastensuojeluilmoituksista on tullut tietynlainen ase ristiriitatilanteissa. Vuonna 2011 jopa 1 470 lastensuojeluilmoitusta ei johtanut lastensuojelutoimenpiteisiin. Varmavuori kirjoittaa artikkelissaan, kuinka lastensuojeluilmoitukset toimivat aseina niin huoltajuusriidoissa että naapuririidoissakin. Vaikka lastensuojeluviranomaisilla on velvollisuus selvittää

jokainen lastensuojeluilmoitus, ei perhekeskustoiminnan päällikkö Riitta Vartio pidä niin sanottuja kiusallaan tehtyjä ilmoituksia merkittävä ongelmana. (Helsingin Sanomat 2012.)

Vaasan HAO 2.9.2010 10/0455/2

Yksityinen henkilö oli tehnyt lasta koskevan lastensuojeluilmoituksen, koska hän oli ollut huolissaan miten paljon lapsi oli yksin kotona sekä lapsen perushuollosta. Sosiaaliviranomaiset selvittivät lastensuojelutarpeen lapsen huoltajan kanssa eikä lastensuojelun asiakkuutta ollut selvityksen mukaan tarpeen aloittaa. Lapsen huoltaja halusi tietoonsa lastensuojeluilmoituksen tekijän henkilöllisyyden, jota sosiaaliviranomaiset eivät suostuneet hänelle kertomaan. Lapsen huoltaja valitti asiasta hallinto-oikeuteen. Hallinto-oikeus totesi, ettei lastensuojeluilmoituksen tekijää saateta asianosaisen tietoon, jos sen katsotaan olevan vastoin lapsen etua tai erityin tärkeää yleistä etua. Hallinto-oikeus totesi ratkaisussaan, että ilmoittajan henkilöllisyyden paljastaminen voisi johtaa tulevaisuudessa lastensuojeluilmoituksen tekemättä jättämiseen. Hallinto-oikeuden mukaan lastensuojeluilmoituksessa ei ollut annettu tahallisesti vääriä tietoja vahingoittamistarkoituksessa vaan ilmoitus oli tehty vilpittömässä mielessä lapsen turvaamiseksi. Hallinto-oikeus hylkäsi näihin perusteisiin vedoten lapsen huoltajan tekemän valituksen.

Lastensuojeluasia voi tulla vireille lastensuojeluilmoituksen lisäksi lastensuojelutarpeen arviointipyyntöstä tai 12 vuotta täyttäneen lapsen tai hänen huoltajansa hakemuksesta (Räty 2012, 226). Lastensuojelulain (417/2007) 27 §:n mukaan lastensuojelutarpeen selvitys tulee tehdä ilman aiheutonta viivytystä. Sosiaalityöntekijöillä on seitsemän päivää aikaa arvioida lastensuojelun tarve ilmoituksen vastaanottamispäivästä lukien (Arajärvi 2011, 322). Sosiaalityöntekijät voivat lähteä esimerkiksi kotikäynnille, mutta usein lapsen vanhemmat kutsutaan selvittämään ilmoituksen ilmi tuomaa asiaa sosiaaliviranomaisten luo. Tapaamisen tarkoituksena on selvittää, mistä lastensuojeluilmoituksessa on kysymys. Lastensuojeluilmoituksen tekeminen on tärkeää, sillä se voi olla lapsen elämässä ratkaisevassa asemassa. (Söderholm, Halila, Kivitie-Kallio, Mertsola & Niemi 2004, 226.)

Lastensuojelutarvetta arvioidaan yhdessä lapsen vanhempien ja lapsen kanssa. Mikäli yhteistyö lapsen ja lapsen vanhempien kanssa ei onnistu, tarvitaan sosiaalityöntekijän tekemä erillinen päätös perusteluineen, jos selvitys tehdään vastoin vanhempien ja lapsen tahtoa. Sosiaalityöntekijällä on lastensuojelun tarpeen arvioinnissa oikeus tavata lapsi vanhempien vastustuksesta huolimatta. Tarpeen arvioinnissa kiinnitetään huomiota

erityisesti lapsen tarpeisiin sekä vanhempien valmiuksia vastata niihin. (Taskinen 2010, 56–57.) Tarpeen arvioinnin tehtyään sosiaalityöntekijä päättää, ryhdytäänkö lastensuojelutoimenpiteisiin. Sosiaalityöntekijä voi ryhtyä avohuollon toimenpiteisiin, huostaanottoon tai kiireelliseen sijoitukseen. (Arajärvi 2011, 324–325.)

Lastensuojelun asiakkuus katsotaan alkaneeksi siitä päivästä jos sosiaalityöntekijä päättää ryhtyä selvittämään lastensuojelun tarvetta tai ryhtyy kiireellisiin lastensuojelutoimenpiteisiin. Sosiaalityöntekijän tulee tehdä lastensuojeluselvitys enintään kolmessa kuukaudessa. (Arajärvi 2011, 323.) Jos selvitys johtaa lastensuojeluasiakkuuden alkamiseen, tulee siitä ilmoittaa lapselle ja hänen huoltajalleen välittömästi (Räty 2012, 227). Lastensuojelulain (417/2007) 27 §:n mukaan lastensuojeluasiakkuus päättyy, mikäli lastensuojelutarpeen selvitys ei anna aiheutta ryhtyä lastensuojelutoimenpiteisiin.

3.2 Asiakassuunnitelma

Lastensuojelun asiakkuuden alkamisen jälkeen lastensuojelun kohteena olevalle lapselle tehdään pääsääntöisesti asiakassuunnitelma. Suunnitelma tehdään yhteistyössä lapsen, lapsen vanhempien, huoltajien tai muun lapsen laillisen edustajan kanssa. (Arajärvi 2011, 322.) Asiakassuunnitelman laatimisen tarkoitus on toteuttaa viranomaisten ja asianosaisten välistä yhteistyötä. Yhteistyöllä tehty asiakassuunnitelma turvaa pitkäjänteisen ja suunnitelmallisen tuen perheelle niin, että lapsen etu toteutuu. (HE 137/2010, 4.) Asiakassuunnitelma laaditaan myös, vaikka vanhemmat tai lapsi vastustaisivat suunnitelman laatimista. Tällöin laadittu asiakassuunnitelma lähetetään asianosaisille tiedoksi. (Räty 2012, 244.) Asiakassuunnitelma sisältää asiat, joihin lastensuojelua pyritään vaikuttamaan, kuten tuen tarpeen arvioinnin, tukitoimet sekä missä aikataulussa lastensuojelua toteutetaan (Arajärvi 2011, 322). Asiakassuunnitelmaa on tarkoitus tarkastaa ja seurata koko lastensuojeluprosessin ajan (Räty 2012, 243).

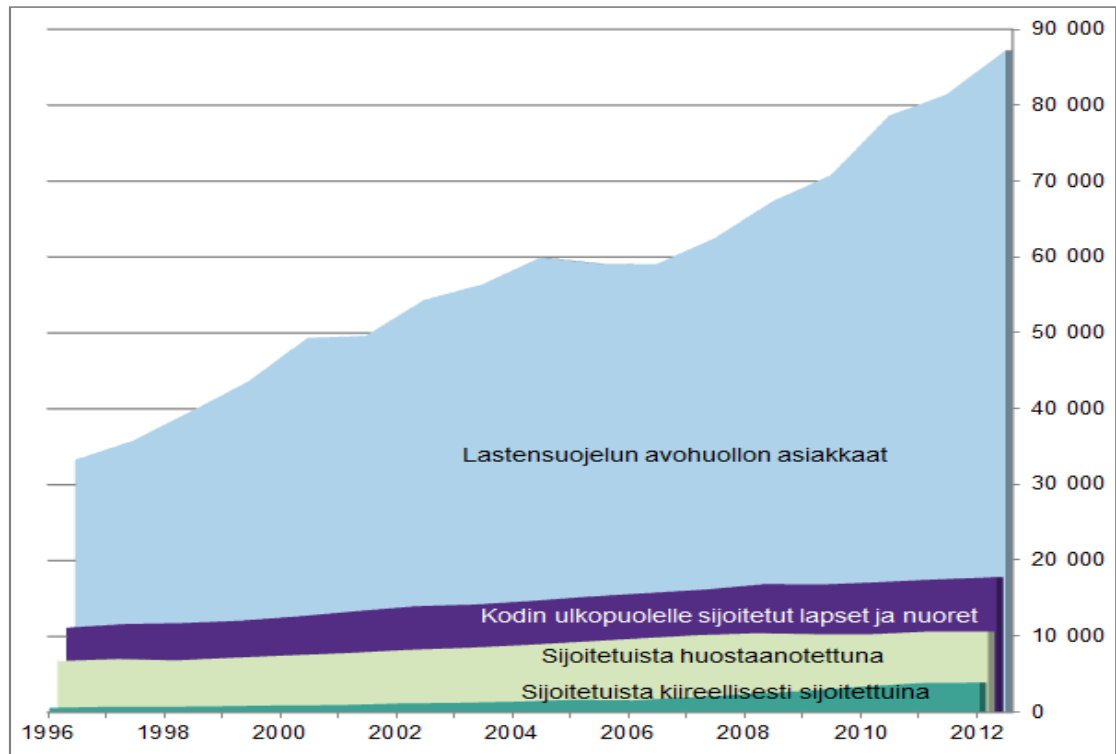
Huostaanottotilanteessa lapsen asiakassuunnitelman lisäksi lapsen vanhemmille tulee laatia asiakassuunnitelma heidän tukemiseksi. Huostaanotetun lapsen asiakassuunnitelmaan tulee kirjata lapsen lastensuojelun asiakkuuden historiaa, kuten millä perusteilla asiakkuus on alkanut ja milloin lapsi on tullut lastensuojelun piiriin. Lisäksi asiakassuunnitelman tulee sisältää selvitys lapsen kotiolosuhteista ja

perhesuhteista, kuten ketä lapsen lähipiiriin kuuluu. Asiakassuunnitelmassa kuvataan lapsen päivittäistä elämää sekä lapsen käyttäytymistä, kuten lapsen vapaa-ajan viettoa ja päihteiden käyttöä. Huostaanotetun lapsen asiakassuunnitelman tulee sisältää näiden lisäksi myös sijaishuollon tavoitteet ja tarkoitus. (Räty 2012, 245–247.) Lastensuojelulain (417/2007) 30 §:n mukaan sijaishuollossa olevan lapsen asiakassuunnitelmaan tulee kirjata myös muun muassa, miten lapsen yhteydenpito läheisiinsä järjestetään ja miten sitä tuetaan. Asiakassuunnitelma tulee tarkistaa vähintään kerran vuodessa. Sijaishuollon asiakassuunnitelma esitetty liitteessä 2.

3.3 Avohuollon tukitoimet

Peruseriaatteena lastensuojelutarpeen selvityksen johtaessa lastensuojeluasiakkuuteen on, että perheen asioihin puututaan lievimmällä mahdollisella keinolla. Käytännössä tämä tarkoittaa avohuollon tukitoimien käyttämistä ensisijaisesti perheen auttamiseksi. Lasta ei saa huostaanottaa, jos lapsen oloja on mahdollista korjata avohuollon tukitoimilla ja tukitoimet voidaan katsoa olevan lapsen edun kannalta riittäviä. (Lastensuojeluinfo.) Asiakassuunnitelma tehdään myös avohuollossa oleville lapsille. Avohuollon tukitoimet perustuvat sosiaalityöntekijän ja avohuollon tukitoimien kohteena olevan perheen yhdessä laadittuun asiakassuunnitelmaan. (Bardy 2013, 105.) Avohuollon tukitoimet tulevat kyseeseen, kun lapsen kasvuolot vaarantavat hänen terveyttä tai kehitystä. Avohuollon tukitoimien käyttäminen on mahdollista myös jos lapsi tai nuori vaarantaa itse terveyttään. (HE 252/2006, 18.)

Vuonna 2013 avohuollon asiakkaana oli 67 347 lasta ja nuorta, joista 6,2 % oli alaikäisiä lapsia (Hämäläinen & Kangas 2010, 266). Suurin osa lastensuojelun asiakkaana olevista lapsista ovat avohuollon asiakkaina (Roos 2004, 13).



Kuvio 1. Lastensuojelun avohuollon asiakkaat sekä kodin ulkopuolelle sijoitettuna olleet lapset ja nuoret vuosina 1996–2012. (Terveystieteiden tutkimuskeskus 2012.)

Kuviosta 1 voidaan havaita, että lastensuojelun asiakkaista ylivoimaisesti eniten on lastensuojelun avohuollon asiakkaita. Lastensuojelussa ensisijaisesti lapsen asioita pyritään korjaamaan avohuollon tukitoimilla. Avohuollon asiakasmäärä on kasvanut tasaisesti. Eniten kasvua on ollut vuosina 2006–2012, jolloin asiakasmäärä on noussut vajaasta 60 000 asiakkaasta lähes 90 000 asiakkaaseen.

Lastensuojelussa lapsen asioita pyritään ensisijaisesti hoitamaan ja korjaamaan avohuollon toimenpiteillä, jolloin lapsi saa asua kotonaan. Avohuollon tarkoituksena on tukea niin lasta kuin hänen vanhempiakin. (Taskinen 2010, 69–70.) Lapsen ja perheen oloja pyritään korjaamaan tukemalla lasta ja perhettä niin, ettei lasta tarvitsisi ottaa huostaan. Avohuollon tukitoimet ovat mahdollisia silloin, kun ne katsotaan lapsen edun kannalta riittäväksi toimenpiteeksi. (HE 252/2006, 18.) Avohuollon toimenpiteet eivät siis aina ole mahdollisia. Avohuollon tukitoimia ei voida käyttää esimerkiksi, jos perhe ei halua tehdä lastensuojeluviranomaisten kanssa yhteistyötä. (Taskinen 2010, 94.) Tukitoimet ovat suostumusperusteisia, eli avohuollon tukitoimet ovat mahdollisia vain vanhemman ja yli 12-vuotiaan suostumuksella (HE 252/2006, 18).

Avohuollon tukitoimet ovat vaihtelevia tapauksesta riippuen. Tukitoimia ovat muun muassa tukihenkilö- ja perhetoiminta, hoito- ja terapiapalvelut, perhetyö sekä vertaisryhmätoiminta. (Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus 2012.) Yksi avohuollon tukitoimista on perheen taloudellinen tukeminen sekä asumisen turvaaminen. Mikäli lastensuojelutarve johtuu puutteellisista asumisolosta tai riittämättömästä toimeentulosta, tulee kunnan tukea perhettä korjaamalla asumisolosten puutteet ja järjestettävä tarpeellinen, riittävä toimeentulo. (Lastensuojelulaki 417/2007, 36 §.) Lapselle voidaan myöntää avohuollon tukitoimena taloudellista tukea esimerkiksi harrastuksiin tai koulunkäyntiin (Taskinen 2010, 70). Myös erilaisten palveluiden järjestäminen perheen tukemiseksi kuuluu avohuoltoon. Lastensuojelulain (417/2007) 36 §:n mukaan kunnan tulee järjestää muun muassa perhetyötä, vertaisryhmätoimintaa sekä tukihenkilö- ja tukiperhetoimintaa. Avohuollon tarkoituksena on tukea perhettä muutoksessa, ettei lasta tarvitsisi ottaa huostaan (Taskinen 2010, 227).

Myös sijoitus on avohuollon tukitoimi. Avohuollon tukitoimena toteutettava sijoitus perustuu vapaaehtoisuuteen, niin kuin muutkin avohuollon tukitoimet. Tällöin vanhemmat säilyttävät kaikki heille lapsen huoltajina kuuluvat oikeudet. Sijoitus voidaan toteuttaa niin, että lapsi sijoitetaan yhdessä vanhempansa kanssa tai yksin. Lapsi voidaan sijoittaa yksin, jos se katsotaan tarpeelliseksi lapsen kuntouttamiseksi tai tuen tarpeen arvioinniksi. Sijoituksen jälkeen lapsi palaa huoltajansa luo. Avohuollon tukitoimena ei voida käyttää sijoitusta silloin, kun huostaanoton edellytyksen täytyvät. (Taskinen 2010, 72–73.) 12 vuotta täyttäneellä lapsella on oikeus kieltää avohuollon tukitoimena toteutettava sijoitus, jos sijoitus kohdistuu yksin häneen (HE 252/2006, 15).

Kuopion HAO 16.12.2010 10/0589/2

14-vuotias lapsi oli lopettanut koulunkäynnin. Lasta yritettiin auttaa järjestämällä hänelle tukea koulunkäyntiin. Lisäksi lapsi sijoitettiin avohuollon tukitoimena. Sijoitus kuitenkin päättyi pian lapsen vastustamisen vuoksi. Kuopion hallinto-oikeudessa käsiteltiin olivatko avohuollon tukitoimet olleet riittämättömiä ja olivatko huostaanoton edellytykset täyttyneet. Huostaanottohakemuksen perusteina olivat tukitoimien riittämättömyys ja koulunkäynnin laiminlyöminen. Koulunkäynnin lopettamisesta huolimatta lapsen käytöksessä ei muutoin ollut ilmennyt ongelmia. Lapsella oli lisäksi todettu kilpirauhasen vajaatoiminta, joka on voinut vaikuttaa koulunkäyntiin. Koulunkäynnin laiminlyönti ei ole riittävä peruste huostaanotolle, jos koulunkäyntiä on mahdollista tukea avohuollon tukitoimin. Hallinto-oikeus katsoi, ettei koulunkäyntiä tukevia avohuollon tukitoimia oltu selvitetty tarpeeksi yhdessä lapsen ja hänen vanhempiansa kanssa. Puutteellisen avohuollon

tukitoimien selvittämisen vuoksi hallinto-oikeus katsoi, etteivät huostaanoton edellytykset olleet täyttyneet ja hylkäsivät huostaanottohakemuksen.

3.4 Kiireellinen sijoitus

Lastensuojelutarpeen selvitys voi johtaa huostaanoton ja avohuollon tukitoimien lisäksi kiireelliseen sijoitukseen. Lapsen kiireellinen sijoitus on mahdollinen kun lastensuojelulaissa (417/2007) mainitut huostaanoton edellytykset täyttyvät. Lapsi on lastensuojelulain 38 §:n mukaan sijoitettava kiireellisesti jos hän on välittömässä vaarassa. Kiireellisessä sijoituksessa lapsi voidaan sijoittaa laitoshoitoon tai perhehoitoon. Lapselle voidaan myös muulla tavoin järjestää lapsen tarvitsema hoito ja huolenpito. (Arajärvi 2011, 325.)

Lastensuojelulain (417/2007) 38 §:n mukaan lastensuojelutoimenpiteistä päättävän viranhaltijan päätöksellä kiireellinen sijoitus voi kestää enintään 30 päivää. Kiireellisen sijoituksen on kuitenkin mahdollista jatkua ilman eri päätöstä, mikäli huostaanottoa koskeva hakemus on tehty hallinto-oikeudelle tai mikäli huostaanottoasia on vireillä. Tällöin sijoitus voi jatkua enintään 30 päivää ilman erillistä päätöstä. (Arajärvi 2011, 325.) Lastensuojelulain (417/2007) 45 §:n mukaan kiireellisen sijoituksen aikana sijaishuollosta vastaavalle toimielimelle siirtyy oikeus päättää lapsen kasvatuksesta, valvonnasta, hoidosta ja muusta huolenpidosta. Kiireellinen sijoitus lakkaa kiireellisen sijoituksen perusteen lakkaamiseen tai kiireellisen sijoituksen raukeamiseen. Raukeaminen tulee kyseeseen, jos hallinto-oikeudelle ei ole tehty 30 päivän määräajan puitteissa huostaanottoa koskevaa hakemusta. Tällöin viranhaltijan on tehtävä välittömästi päätös kiireellisen sijoituksen päättymisestä. (Arajärvi 2011, 325.)

Helsingin HAO 18.11.2011 11/1245/2

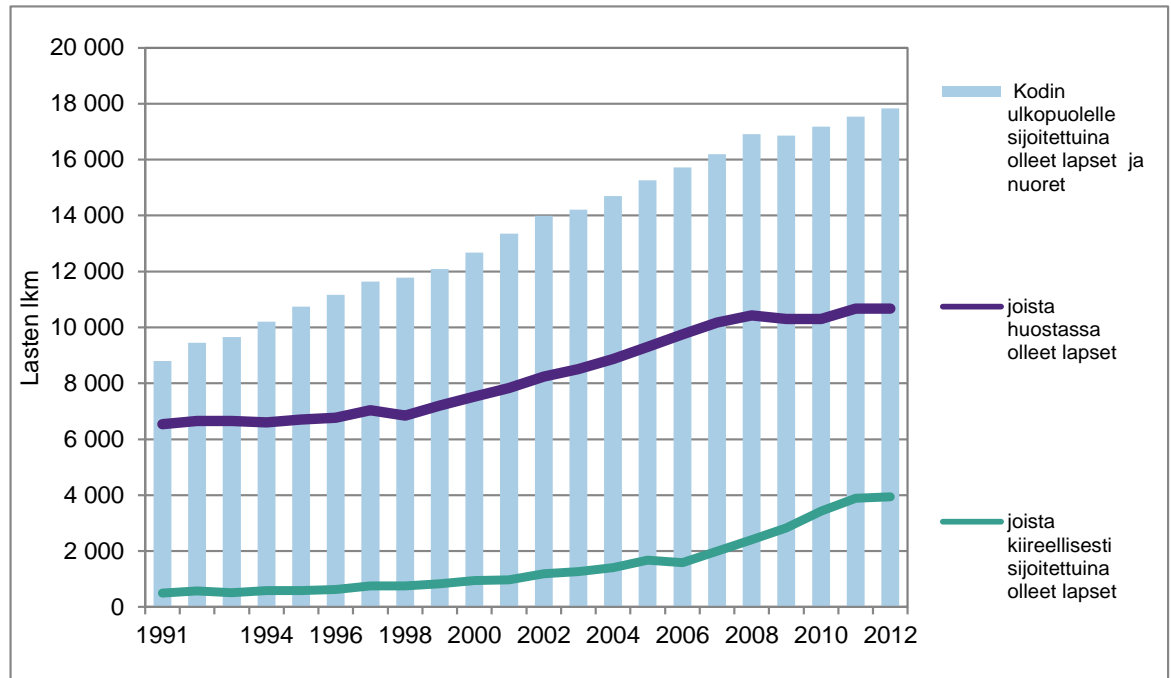
Tapauksessa käsiteltiin, olivatko edellytykset lapsen kiireelliseen sijoitukseen täyttyneet ja oliko kiireellisen sijoituksen jatkamiseen edellytyksiä. Lapsen tilanne oli jatkunut pitkään hänen terveyttä ja kehitystä vaarantavana eivätkä lapsen vanhemmat olleet suostuvaisia avohuollon tukitoimiin. Näillä edellytyksillä viranhaltija oli päättänyt sijoittaa lapsen kiireellisesti. Hallinto-oikeudessa oli samaan aikaan vireillä huostaanottohakemus. Lapsi oli yritetty sijoittaa avohuollon tukitoimena, jotta lastensuojelutarve olisi saatu arvioitua. Perheen kotiin oli myös tehty kotikäynti, jossa ei tullut ilmi mitään akuuttia ja lastensuojelun tarpeen arviointi olisi kotikäynnin mukaan voitu tehdä lapsen

asuessa kotona. Hallinto-oikeus totesi, ettei äidin kieltäytyminen avohuollon sijoituksesta ollut riittävä peruste kiireelliselle sijoitukselle, sillä lastensuojelutarve oli mahdollista selvittää lapsen asuessa kotona. Myöskään edellytykset kiireellisen sijoituksen jatkamiselle eivät olleet täyttyneet, sillä lastensuojelutarpeen selvitykset oli suurimmaksi osin tehty ennen kiireellistä sijoitusta. Hallinto-oikeuden mukaan arviointityön keskeneräisyys ei voinut olla peruste kiireellisen sijoituksen jatkamiselle.

4 Huostaanotto

Huostaanotto on lastensuojelun viimesijainen keino. Huostaanotto tulee kyseeseen silloin, kun muut lastensuojelutoimenpiteet eivät ole tuottaneet toivottua lopputulosta. Kuitenkaan läheskään aina ei ole mahdollista kokeilla muita tukitoimia vaan huostaanotto voi olla tapauksen kiireellisyydestä johtuen ainoa ratkaisu. Se on näkyvin lastensuojelun toimenpiteistä, sillä huostaanotoista uutisoidaan lastensuojelutoimenpiteistä eniten julkisuudessa. Huostaanottoon liittyy aina vahvoja tunteita ja mielipiteitä, sillä se koskettaa sekä vanhempia, että huostaanotettavaa lasta. Huostaanottotilanteessa vanhemmat voivat kokea menettävänsä lapsensa kun taas toisaalta osa lapsista kokee huostaanoton helpotuksena, jonka takia he ovat selvinneet. (Taskinen 2010, 84–85.) Huostaanotolla puututaan perustuslaissa säädettyihin lapsen oikeuksiin, kuten henkilökohtaiseen vapauteen sekä itsemääräämisoikeuteen (Räty 2007, 227). Se aiheuttaa väistämättä monia oikeusvaikutuksia. Kun lapsi otetaan huostaan, siirtyy valta päättää lapsen asioita sosiaalilautakunnalle. Sosiaalilautakunta voi tällöin päättää vanhempien sijaan muun muassa lapsen olinpaikasta, hoidosta, kasvatuksesta ja huolenpidosta. (Roos 2004, 31.)

Huostaanottojen määrä on kaksinkertaistunut 20 vuodessa. Vuonna 1991 kodin ulkopuolelle sijoitettuja lapsia ja nuoria oli 0,7 %, joka tarkoittaa noin 8500 lasta ja nuorta. Vuonna 2011 kodin ulkopuolelle sijoitettuja lapsia ja nuoria oli noin 17 500. (Bardy 2013, 24–25.)



Kuvio 2. Kodin ulkopuolelle sijoitettuna olleet lapset ja nuoret sekä niistä huostassa olleet ja kiireellisesti sijoitetut lapset vuosina 1991–2012. (Terveyden ja hyvinvoinninlaitos 2012.)

Kuviosta 2 voi nähdä kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten määrän vuosina 1991–2012. Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten määrä on kasvanut melko tasaisesti. Viime vuosina kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten määrä on pysynyt melko samana. Kodin ulkopuolelle sijoitetuista lapsista huostaan otettujen määrä oli vuonna 1991 hieman yli 6 000 ja vuonna 2012 huostaan otettuina oli puolestaan hieman yli 10 000 lasta. Huostassa olleiden lasten määrä on kasvanut eniten vuosina 1998–2008, jolloin huostaan otettujen lasten määrä kasvoi noin 7000 lapsesta hieman yli 10 000 lapseen. Vuoden 2008 jälkeen huostassa olevien lasten määrä on pysynyt melko samana. Vuonna 2012 huostaan otettuina oli noin 10 675 lasta. Kodin ulkopuolelle sijoitetuista lapsista kiireellisesti sijoitettuina oli vuonna 1991 noin 500 lasta. Vuonna 2012 kiireellisesti sijoitettuina oli noin 4 000 lasta. Kiireellisten sijoitusten määrä on kaksinkertaistunut vuosina 2006–2012. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2012.)

Huostaanottojen suurenevan määrän vuoksi myös sijoituspaikkojen tarve on kasvanut. Lapsien ja nuorien yleisimpiä sijoituspaikkoja ovat ammatilliset perhekodit, sijaisperheet sekä laitokset. Laitokseen sijoitettujen lasten ja nuorten määrä on kasvanut

huomattavasti. Kuitenkin vuonna 2011 huostaanotetuista lapsista ja nuorista vain 28 % oli sijoitettuna laitokseen. (Bardy 2013, 24–25.)

4.1 Sijaishuolto

Lapsen huostaanottamisella tarkoitetaan lapsen sijoittamista sijaishuoltoon. Käytännössä huostaanottotilanteessa sijaisvanhemmat hoitavat ja kasvattavat lasta huostaanottopäätöksessä sovitun ajan. Huostaanoton aikana vanhemmat eivät kuitenkaan menetä huoltajuuttaan. Yleisimpiä sijaishuoltopaikkoja ovat sijaisperheet. (Roos 2004, 15.) Sijaishuollon muotoja ovat muun muassa laitoshuolto ja perhehoito. Sijaishuoltopaikan valinta tulee olla lapsen edun, kehityksen ja tarpeiden kannalta paras mahdollinen. (Saastamoinen 2010, 7.) Sijaishuoltopaikan valitseminen on aina lapsikohtaista. (Saastamoinen 2008, 27). Lapsi käy eräänlaisen polun läpi sijoituksen aikana. Lapsi sijoitetaan ensin sijaishuoltoon sijaishuoltopaikkaan, jossa häntä kasvatetaan ja hoidetaan ja joka katsotaan lapsen osalta parhaaksi. Sijaishuollon viimeinen vaihe on jälkihuolto, jonka avulla lapsi saatetaan joko takaisin vanhempiensa luo tai tuetaan nuorta aloittamaan itsenäinen elämä. (Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja, 8.)

Sijaishuoltomuotoja on paljon ne vaihtelevat suuresti. Sijaishuoltoa järjestetään niin pienissä laitoksissa, sijaisperheissä ja perhekodeissa kuin isoissa organisaatioissakin. Sijaishuoltomuotojen lisäksi sijaishuolto voi olla todella pitkäkestoinen tai lyhytkestoinen. Sijaishuoltoa suunnitellaan usein pitkään, mutta se voi olla myös akuuttia, eli sijoitus voi tapahtua kiireellisesti jos tilanne sitä vaatii. (Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja, 5.) Perhehoitona toteutettava sijaishuolto on lapsen huolenpidon ja hoidon järjestämistä yksityiskodissa lapsen oman kodin ulkopuolella. Tällöin lapsella on mahdollisuus saada kasvaa kodinomaisessa ympäristössä. Yksi perhehoidon muodoista on sijaiskodit. Sijaiskoti on hyvä sijaishuollon muoto esimerkiksi pienille lapsille, joiden sijaishuollon kesto voi olla pitkäaikainenkin. Toinen perhehoidon muoto on ammatilliset perhekodit. Ammatillinen perhekoti sijoituspaikkana sopii lapselle, joka tarvitsee tavallista vaativampaa hoitoa tai esimerkiksi omaa erityistarpeita. (Saastamoinen 2008, 27–29.)

Sijaishuollon muodoista perhehoito on ensisijainen. Lapsi sijoitetaan perhehoidon sijaan laitoshuoltoon vain, jos sijaishuoltoa ei voida järjestää muutoin lapsen edun mukaisesti. Tällöin viranomaisten tulee miettiä, voidaanko perhehoidossa tarjota lapselle hänen tarvitsemat tukitoimet niin, että sijoitus on lapsen edun mukainen. Yleensä lapsi sijoitetaan laitoshuoltoon silloin, kun lapsi tarvitsee erityisosaamista. Lapsi on sijoitettava laitoshuoltoon, kun sijaishuollon aikana joudutaan käyttämään erityisiä rajoitustoimenpiteitä. Kun lapsi sijoitetaan sijaiskotiin, ei rajoitustoimenpiteinä voida käyttää kun yhteydenpidon rajoittamista. (Räty 2012, 417–418.)

4.2 Huostaanoton edellytykset

Lastensuojelulain (417/2007) 40 § velvoittaa sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen ottamaan lapsen huostaan ja järjestämään hänelle sijaishuollon jos puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vaarantaa vakavasti lapsen kehitystä ja terveyttä. Huostaanottoon voidaan myös ryhtyä jos lapsi itse vaarantaa terveyttään esimerkiksi käyttämällä päihteitä. Huostaanoton perusteena voi siis olla sekä lapsen oma käyttäytyminen ja menettely sekä kasvuolosuhteissa olevat puutteet. (Räty 2007, 228). Huostaanoton kolmas edellytys on, että lastensuojelun avohuollon toimenpiteet ovat olleet riittämättömiä poistamaan lastensuojelun ja huostaanoton tarpeen (Roos 2004, 15).

Huostaanoton toisena itsenäisenä perusteena oleva kasvuolosuhteiden puutteet voivat näkyä monella eri tavalla. Puutteet voivat perustua esimerkiksi vanhempien mielenterveysongelmiin tai alkoholismiin. Joskus vanhempien kasvatustaito voi olla puutteellinen. Huostaanotto voi tulla kyseeseen myös, jos lasta esimerkiksi pahoinpidellään, seksuaalisesti hyväksikäytetään tai muutoin kaltoin kohdellaan ja laiminlyödään. Joskus lapsen kasvuolosuhteet kotona voivat olla sellaiset, että vanhempien välinpitämättömyys vaarantaa lapsen kehitystä. Lapsen ei esimerkiksi pidä joutua ottamaan vastuuta pikkusisaruksistaan tai itsestään niin, että se itsessään voisi aiheuttaa lapsen oman kehittymisen vaarantumisen. (Räty 2007, 228.)

Lapsen kasvuolosuhteita arvioitaessa arvioidaan lapsen kasvuympäristöä, perushoitoa sekä lapsen saamaa ymmärrystä ja tukea. Perushoitoon kuuluu, että lapsen tulee saada

riittävästi ravintoa, lepoa ja ulkoilua. Myös lapsen puhtaudesta huolehtiminen kuuluu perushoitoon. Perushoidon mukaan lapsen tulee saada muun muassa riittävän monipuolista ravintoa, lapsen levon tarpeesta tulee huolehtia sekä lapsi pitää pukea säänmukaisiin ja puhtaisiin vaatteisiin. Lapsen mahdollisesta erityistarpeesta tulee huolehtia. Lapsen ollessa esimerkiksi vammaisen tulee vanhemman huolehtia lapsen sairaalahoidosta ja tutkimuksista. Lapsen tarvitsema ymmärrys ja tuki puolestaan tarkoittaa, että lapsella tulee olla rajat eikä lasta saa jättää esimerkiksi liian pitkäksi aikaa yksin. (Taskinen 2010, 91–92.)

KHO 23.11.1999/3145

A:n ja B:n lapset otettiin huostaan. Huostaanoton perusteena oli isän runsas alkoholinkäyttö, henkinen ja fyysinen väkivalta sekä puutteet lasten huolenpidossa, jotka uhkasivat vaarantaa lasten kehitystä ja terveyttä. Avohuollon tukitoimien ei ollut katsottu riittäneen perheen tilanteen parantamiseksi. Huostaanottopäätöstä ei kumottu isän valituksesta huolimatta, sillä Korkein hallinto-oikeus katsoi, ettei isän muuttaminen pois kotoa parantanut riittävästi tilannetta, sillä huostaanotto ei ollut tapahtunut yksinomaan isän alkoholin käytön tuomista ongelmista.

Lapsi voi myös omalla käytöksellään joutua lastensuojeluun. Mikäli avohuollon toimenpiteet eivät riitä, voi huostaanotto olla tällaisessa tilanteessa tarpeellinen. Huostaanottoon voidaan ryhtyä mikäli lapsi käyttää huumeita, lääkkeitä huumausainetarkoituksessa tai runsaasti alkoholia. Myös useat rikolliset teot tai vakava väkivaltainen käyttäytyminen voi johtaa huostaanottoon. Huostaanoton tarvetta tulee arvioida lisäksi lapsen käyttäytyessä itsetuhoisesti. Huostaanotto vaatii usein monia perusteita, jotta perusteet ovat riittäviä. (Taskinen 2010, 92–93.) Lapsen moitittava käyttäytyminen ei ole huostaanoton peruste, vaan lapsen menettelyn tulee konkreettisesti ja vakavalla tavalla vaarantaa hänen terveyttä. Lapsen tilanteesta tehdään kokonaisarviointi, jossa huomioidaan muun muassa lapsen ikä, tapauksen luonne sekä lapsen ja vanhempien suhtautuminen asiaan. (Räty 2007, 232.)

Huostaanottoon ryhdytään vasta sitten, kun avohuollon toimenpiteet eivät ole riittäneet tai ne eivät ole olleet mahdollisia. Esimerkiksi lapsen pahoinpitelytapauksissa tai muussa vastaavassa lapseen kohdistuneessa vakavassa rikoksessa lasta ei voida auttaa avohuollon toimenpitein. Avohuollon tukitoimet voidaan katsoa riittämättömiksi myös, jos lapsi on itse tehnyt esimerkiksi vakavan rikoksen. Huostaanottopäätös tulee aina

perustella. Huostaanoton peruste tulee olla nähtävillä laadituissa asiakirjoissa. Esimeriksi lapsen kasvuolosuhteista johtuvassa huostaanottoa koskevassa päätöksessä on tärkeää kuvata mahdollisimman tarkasti kodin olosuhteita sekä kuka havainnon on tehnyt ja missä tilanteessa. Päätöksessä on pystyttävä yksilöimään ne puutteet lapsen huolenpidossa, joista voi aiheutua vaaraa lapselle. Myös kodin olosuhteiden kuvaus on tärkeää. Asiakirjoista tulee selvittää kodin ongelmat ja niiden vaikutus lapseen. Kuitenkaan asiakirjoihin ei ole tarkoitus kirjata vain negatiivisia asioita. (Roos 2004, 24–25.)

KHO 2004:121

Sosiaalilautakunta oli päättänyt ottaa vuonna 1889 syntyneen tytön huostaan vuonna 2003. Tyttö oli tullut kotiin alkoholia nauttineena sekä hän oli käyttäytynyt äitiään kohtaan uhkaavasti. Tyttö oli lisäksi laiminlyönyt koulunkäyntiään sekä uhannut äitiään väkivallalla. Perhetyöntekijät olivat yrittäneet korjata tilannetta muun muassa perhekäynneillä ja neuvotteluilla. Neuvotteluissa todettiin, ettei tyttö noudata äidin laatimia sääntöjä ja on luvottomasti ilmoittamatta öitä pois kotoa, jonka takia hänen koulunkäyntinsä kärsii. Neuvotteluissa tuli ilmi, että tytär oli lisäksi joutunut huolehtimaan vanhemmasta siskostaan siskon ollessa huumeiden vaikutuksen alaisena. Äiti oli väsynyt tilanteeseen ja hallinto-oikeus totesi ratkaisussaan, ettei tytön ongelmien voida katsoa olevan normaaleja nuoren ongelmia. Hallinto-oikeus totesi päätöksessään tytön alkoholin käytön ja käyttäytymisen uhkaavan vakavasti vaarantaa häneen terveyttä ja kehitystä. Perheelle oli avohuollon tukitoimena järjestetty kotikäyntejä, keskusteluja ja neuvotteluita. Perhettä oli lisäksi avohuollon tukitoimena tuettu taloudellisesti sekä tytölle oli järjestetty perhehoitopaikka, jonne tyttö oli kieltäytynyt lähtemästä. Hallinto-oikeus katsoi, ettei tyttö ja hänen äitinsä ole olleet suostuvaisia avohuollon tukitoimiin. Näin ollen hallinto-oikeus totesi avohuollon tukitoimien olevan riittämättömiä ja sijaishuollon edellytysten täyttyvän.

Tyttären äiti valitti huostaanotosta korkeimpaan Hallinto-oikeuteen. Hänen mukaansa tyttärtä ja perhettä olisi ollut mahdollisuutta tukea enemmän avohuollon tukitoimilla. Äiti totesi valituksessaan, että tytär olisi halunnut mennä äidin veljen perheeseen asumaan avohuollon tukitoimena. Hallinto-oikeus oli kuitenkin katsonut sen olevan riittämätön korjaamaan tytön tilanteen. Korkein Hallinto-oikeus totesi, ettei sosiaalilautakunta ollut selvittänyt tarpeeksi mahdollisuuksia avohuollon tukitoimien järjestämiseen ja totesi, etteivät huostaanoton edellytykset ole täyttyneet.

4.3 Huostaanoton prosessi ja päätyminen

Kun huostaanottoa valmistellaan, on lapsella oikeus tulla kuulluksi. Lapsen mielipide tulee selvittää aina huostaanotosta päätettäessä. Myös lapsen vanhemmilla tai huoltajalla on oikeus tulla kuulluksi. Koska lapsen etu on etusijalla, voidaan vanhempien tai huoltajan kuulemisesta luopua, jos sen katsotaan olevan lapsen edun mukaista. (Arajärvi 2011, 326.) Mikäli 12 vuotta täyttänyt lapsi tai hänen huoltajansa vastustaa huostaanottoa, tulee sosiaalilautakunnan antaa päätös hallinto-oikeuteen vahvistettavaksi. Huostaanottopäätös on voimassa toistaiseksi. (HE 252/2006, 24.) Huostaanottopäätös tulee antaa tiedoksi kaikille asianosaisille, sillä se on valituskelpoinen. Huostaanottopäätöksestä voi valittaa hallinto-oikeuteen. Huostaanottopäätös tulee panna täytäntöön kolmen kuukauden kuluessa siitä hetkestä, kun päätös on saanut lainvoiman. (Roos 2004, 28–29.) Lastensuojelulain (417/2007) 48 §:n mukaan päätös raukeaa, mikäli sitä ei panna täytäntöön kolmen kuukauden määräajassa.

Huostaanotto tulee lopettaa, kun huostassapidon tarvetta ei enää ole (Roos 2004, 32). Tällöin lastensuojelutoimenpiteistä päättävän viranhaltijan tulee tehdä päätös huostassapidon lopettamisesta. Huostaanoton edellytyksien lakkaaminen ei kuitenkaan välttämättä tarkoita huostassapidon lopettamista, sillä huostassapidon lopettaminen ei saa olla lapsen edun vastaista. Lapsen edun mukaisuutta arvioidessa otetaan huomioon sijaishuollon kesto, lapsen mielipide, lapsen ja vanhempien väliset suhteet sekä lapsen ja sijaishuoltoajan välillä oleva kiintymyssuhde. (Lastensuojelulaki 417/2007, 47§.) Sosiaalilautakunnan tulee oma-aloitteisesti tehdä huostassapidon lopettamista koskeva päätös, kun huostaanoton edellytykset eivät enää täyty (Roos 2004, 32). Lapselle tulee varata mahdollisuus kertoa mielipiteensä huostassapidon lopettamisesta. Lapsen ollessa täyttänyt 12 vuotta tulee hänelle varata tilaisuus tulla kuulluksi. Myös alle 12-vuotiaan mielipide tulee selvittää. Lapsen lisäksi lapsen vanhemmilla tai lapsen huoltajalla on oikeus tulla kuulluksi. (Saastamoinen 2010, 35–37.) Lastensuojelulain (417/2007) 47 §:n mukaan sijaishuolto lakkaa lapsen täyttäessä 18 vuotta.

Turun ja Porin LO 7.5.1997 207/2

Lapsi oli otettu 5-vuotiaana huostaan äidin sairastumisen johdosta ja sijaishuolto oli jatkunut yli kuusi vuotta. Ennen huostaanottoa lapsi oli ollut vanhempien yhteishuollossa ja hän asui äidin luona. Lapsen isä vaati huostassapidon lopettamista ja lapsen palauttamista äidin luokse. Äiti piti itse lapsen edun mukaisena sijaishuollon jatkumista. Myös äidin kaksi muuta lasta eri isälle olivat olleet huostaanotettuina, mutta heidät oli palautettu takaisin äidin luo. Tapauksessa lääninoikeus mietti, onko sijaishuollon päättäminen vastoin lapsen etua. Oikeus perusteli ratkaisussaan lapsen tarvitsevan erityistä huolenpitoa ja ohjausta, sillä lapsen psyykinen tila oli poikkeava. Lääninoikeus katsoi, että sijaishuollon päättymisen tuoma muutos lapsen elinolosuhteissa uhkasi vakavasti vaarantaa lapsen kehitystä. Lääninoikeus otti ratkaisussaan huomioon myös lapsen lähestyvän murrosiän, jolloin lapsi tarvitsisi vakaat elinoltavat. Lääninoikeus totesi päätöksessään sijaishuollon lopettamisen olevan vastoin lapsen etua.

4.4 Lapsen oikeudet huostaanottotilanteessa

Lapsen osallisuus itseään koskevissa asioissa on turvattu lainsäädännöllä. Lastensuojelulaissa (417/2007) on oma lukunsa lapsen osallisuudesta itseään koskevassa asiassa. Lapsella on oikeus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin, kun taas viranomaisilla on velvoite antaa lapselle mahdollisuus vaikuttaa itseään koskevaan asiaan. (Saastamoinen 2010, 66.) Lastensuojelujärjestelmä on olemassa lapsien oikeuksien turvaamiseksi lastensuojelutilanteessa, joista yksi on huostaanotto. Lapsella on oikeus olla osallisena omassa asiassaan. Tällaisia asioita ovat esimerkiksi päätökset, jotka vaikuttavat lapsen elämään tai tulevaisuuteen. Lapsen osallisuudella tarkoitetaan lapsen mielipiteen selvittämistä ja lapsen kuulemistä. (Tanskanen ja Timonen-Kallio 2010, 25.) Viranomaisten tulee huomioida lasten oikeudet koko lastensuojeluprosessin ajan. Esimerkki lapsen erityisistä oikeuksista on, että lapsella on oikeus tulla huostaanotetuksi, kun huostaanoton edellytykset täyttyvät. Lapsella on oikeus tulla huostaanotetuksi siinäkin tilanteessa, kun lapsen huoltaja vastustaa lapsen huostaanottoa. (Saastamoinen 2010, xiv.)

4.4.1 Lapsen mielipide ja kuuleminen

Lastensuojelulain (417/2007) 20 §:n mukaan lapsen mielipide ja toivomukset tulee selvittää ja ottaa huomioon toteutettaessa lastensuojelua. Lapsen mielipide ja toivomukset tulee ottaa huomioon lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla. Lastensuojelulain mukaan lapsen mielipiteen selvittämisestä ei saa aiheutua lapsen ja hänen vanhempien väliselle suhteelle tarpeettomasti haittaa. Kun lapsen tahtoa ja mielipidettä selvitetään, tulee tilanteessa toimia erityisen hienovaraisesti. Selvittäminen on kuitenkin aina välttämätön, kun se on lapsen ikään ja kehitystasoon nähden mahdollista.

Mielipiteen selvittäminen tulee tehdä lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Esimerkiksi kouluikäisen lapsen mielipide voidaan selvittää keskustelemalla, kun puolestaan pienen lapsen tahtoa voidaan selvittää havainnoimalla lasta. (Tuori 2004, 480.) Vauvan etua voidaan arvioida esimerkiksi havainnoimalla lapsen ja hänen vanhempiensa vuorovaikutusta (Bardy 2013, 165). Pienen lapsen etua selvitetessä voidaan esimerkiksi olla yhteydessä päiväkodin henkilökuntaan tai hankkia muilta asiantuntijoilta selvityksiä. Kouluikäinen lapsi voi ilmaista tunteitaan ja mielipiteitään keskustelun lisäksi esimerkiksi kirjoittamalla tai piirtämällä. (Räty 2007, 118.) Lapsen kuuleminen ei ole siis ikäsidonnaista. (Mahkonen 2010, 112). Lastensuojelulain (417/2007) 20 §:n mukaan viranomaisen tulee kirjata mielipiteen selvittämistapa sekä lapsen mielipide asiakirjaan. Asiakirjojen laatiminen huolellisesti tehostaa sekä lapsen että viranomaisten oikeusturvaa (Saastamoinen 2010, 67).

Lapsen mielipiteen selvittämisvelvollisuudella pyritään toteuttamaan lapsen etu sekä huomioimaan se päätöksenteossa. Mitä enemmän lastensuojelussa tehtävä päätös koskee lapsen elämää, sitä enemmän lapsen omalle mielipiteelle tulee antaa painoarvoa. (Räty 2007, 117–118.) Lapselle tulee antaa riittävän paljon tietoa lastensuojeluasiasta, että hän voi muodostaa oman mielipiteensä tilanteessa. Myös lastensuojelutarvetta arvioidessa lapsen mielipiteelle tulee antaa painoarvoa. (Lastensuojelulaki 417/2007, 5 §.) Lapselle tulee antaa tiedot niin, että hän voi ymmärtää ne. Viranomaisten tulee tilanteessa voida varmistua siitä, että lapselle on annettu tiedot ymmärrettävällä tavalla. Viranomaisten tulee lisäksi varmistaa, että lapsi ymmärtää mihin asiaan liittyen hänen

mielipidettä halutaan selvittää. Lapsen mielipidettä selvitetessä lasta ei koskaan saa painostaa tai pakottaa ilmaisemaan mielipidettään. Lapsella on siis oikeus olla myös ilmaisematta mielipidettään asiasta. (Räty 2007, 118–119.)

Lapsen mielipide voidaan jättää selvittämättä kahdesta syystä. Mielipide voidaan jättää selvittämättä, jos sen selvittämisen katsotaan vaarantavan lapsen kehitystä ja terveyttä. Mielipide voidaan jättää selvittämättä myös jos sen katsotaan olevan ilmeisen tarpeetonta. Lapsen mielipiteen selvittämättä jättäminen on siis poikkeuksellista. Pääsääntö on, että lapsen mielipide tulee selvittää aina. Mielipiteen selvittämisen edelle menee vain lapsen psyykinen suojeleminen. Lapsen mielipiteen selvittämisen voidaan puolestaan katsoa olevan tarpeetonta esimerkiksi tilanteessa, jossa lapsen vanhemmat hakevat jatkuvasti huostaanoton purkamista, vaikka olosuhteet kotona eivät ole muuttuneet. (Saastamoinen 2010, 62.)

Viranomaisten tulee ottaa huomioon, että lapsen mielipiteeseen voivat vaikuttaa monet tekijät. Lapsen mielipiteeseen voi vaikuttaa esimerkiksi tilanne tai kuka häneltä mielipidettä kysyy. Myös esimerkiksi lahjominen tai lapsen uhkailu voivat vaikuttaa väistämättä lapsen mielipiteeseen, jolloin lapsen oikea mielipide voi jäädä tilanteessa epäselväksi. Lapsen kuulemisesta on tärkeää kerätä juuri tämän takia laajasti aineistoa, jolloin päätöstä tehtäessä lapsen aitoa mielipidettä on helpompaa selvittää laajan aineiston pohjalta. (Räty 2007, 119.) Lapsen todellisen mielipiteen esille saaminen voi olla vaikeaa. Tämän takia lasta on hyvä kuulla vanhempien kanssa sekä erikseen lapsen ollessa paikalla ilman vanhempia. (HE 252/2006, 15.) Kun aineistoa on tarpeeksi, voidaan niistä kasata eräänlainen palapeli, joka usein helpottaa totuuden selvittämisessä (Mahkonen 2010, 113). Viranomaisen tulee päätöstä tehdessä miettiä lapsen edun kannalta paras vaihtoehto ottaen huomioon samalla lapsen mielipide ja tahto asiassa. Mitä suurempi vaikutus päätöksellä on lapsen elämään, sitä enemmän lapsen mielipiteelle tulee antaa painoarvoa. (Räty 2010, 164.) Vaikka lapsen mielipide kuullaan asiassa, on viranomaisella viimekätinen harkintavalta päätöstä tehdessä (Räty 2007, 119).

Lapsen kuuleminen perustuu hallintolakiin. Hallintolain (434/2003) 34 §:n mukaan asianosaiselle on varattava tilaisuus lausua mielipiteensä ennen asian ratkaisemista. Asianosaiselle on lisäksi varattava tilaisuus antaa selvitys sellaisista vaatimuksista, jotka

voivat vaikuttaa asian ratkaisuun. 12 vuoden ikä antaa lapselle juridisen aseman tulla kuulluksi itseään koskevassa asiassa. (Bardy 2013, 45.) Lapsen kuuleminen voidaan jättää vain poikkeuksellisessa tilanteessa suorittamatta. Pääsääntö kuitenkin on, että lasta kuullaan aina. (Saastamoinen 2010, 69–70.) Lapsella on oikeus tutustua kuulemisen kohteena oleviin asiakirjoihin (HE 252/2006, 15).

Helsingin HAO 23.3.2011 11/0318/2

Hallinto-oikeudessa käsiteltiin, oliko viranhaltijalla toimivalta päättää lapsen huostaanottamisesta vai olisiko asia tullut viedä hallinto-oikeuteen ratkaistavaksi. Viranhaltija oli tehnyt päätöksen sijoittaa yli 12-vuotiaan sijaishuoltoon. Lapsi oli vastustanut avohuollon tukitoimia ja sijoitusta. Lapsi valitti asiasta itse hallinto-oikeuteen. Viranhaltija oli yrittänyt käydä ennen päätöstään lapsen kanssa asiakirjoja sijaishuollosta läpi. Lapsi ei ollut halunnut tutustua asiakirjoihin ja oli käyttäytynyt negatiivisesti. Lapsi ei ilmaissut suostuvansa huostaanottoon eikä lapsi saapunut hänelle järjestettyyn kuulemistilaisuuteen. Hallinto-oikeus totesi lapsen toiminnan viitannan siihen, että hän vastusti huostaanottoa. Yli 12-vuotiaalla lapsella on oikeus vastustaa huostaanottoa ja lausua mielipiteensä asiasta. Hallinto-oikeuden mukaan viranhaltijalla ei ollut toimivaltaa päättää lapsen sijoituksesta vaan huostaanotto olisi tullut viedä hallinto-oikeuteen ratkaistavaksi.

4.4.2 Tietojensaanti- ja muutoksenhakuoikeus

Lapsella on lastensuojelulain (417/2007) 53 §:n mukaan oikeus saada ikänsä ja kehitystasonsa mukaisella tavalla tietoa miksi hänet on otettu huostaan. Lapsen kanssa tulee keskustella muun muassa tekijöistä, jotka ovat aiheuttaneet tarpeen huostaanotolle (HE 252/2006, 27). Lapsella on myös oikeus saada tietää toimista, mihin hänen asiassaan on ryhdytty sekä mihin toimiin ollaan ryhtymässä. Tietojen antamisesta lapselle huolehtii lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä. Tiedot tulee antaa lapselle hänen ikänsä ja kehitystasonsa huomioon ottaen niin, että lapsi ymmärtää selvityksen. (Saastamoinen 2010, 122.) Lapsella tulee olla asiassaan riittävästi tietoa. Sosiaaliviranomaisen tulee antaa asiasta lapselle riittävästi tietoa ilman, että lapsen tarvitsee pyytää sitä erikseen. Lapsella on oikeus saada tietoa tilanteestaan ja mahdollisista ratkaisuista, jotka koskevat häntä. Lapselle annettavien tietojen tulee perustua tosiasioihin. Lapselle ei saa esimerkiksi luoda perusteettomia toiveita huostaanoton päättymisestä keskustelun pohjalta. (Saastamoinen 2010, 122.)

Lapsen tietojensaantioikeus ei koske tietoja, jotka voivat vaarantaa lapsen kehitystä tai jotka ovat lapsen yksityistä etua vastaan. Sosiaaliviranomaisen tulee arvioida tapauskohtaisesti, vaarantavatko tiedot lapsen kehitystä. Lapselle ei saa antaa esimerkiksi tietoja, jotka voivat järkyttää lasta syvästi. Lapselle ei myöskään tule antaa tietoja, jotka voivat vaarantaa lapsen ja hänelle läheisen henkilön suhdetta. Esimerkiksi lapsen luottamusta omiin vanhempiinsa ei saa horjuttaa. (Räty 2010, 423.) Lapsen tulee olla riittävän kehittynyt vastaanottamaan hänelle annettavia tietoja (Saastamoinen 2010, 123). Sosiaalityöntekijän tulee aina käyttää tapauskohtaista harkintaa, mitkä ovat lapsen kehitystä vaarantavia tietoja (Saastamoinen 2008, 115).

Lapselle tulee antaa tietoa siitä, miten hän voi hakea muutosta päätökseen. Sosiaaliviranomaisten tulee siis tiedottaa lasta muutoksenhakuprosessista. 12 vuotta täyttäneellä lapsella on itsenäinen valitusoikeus lastensuojeluasiassa, joka koskee häntä itseään. Muutoksenhakuoikeus tarkoittaa, että lapsella on oikeus valittaa viranomaisen päätökseen perustuvasta huostaanotosta hallinto-oikeuteen. Mikäli huostaanottopäätös on alistettu hallinto-oikeuden vahvistettavaksi, on lapsella mahdollisuus valittaa päätöksestä korkeimpaan hallinto-oikeuteen. Valitus tulee tehdä määräajassa ja sen tekemisessä tulee noudattaa muodollisia vaatimuksia. Viranomaisilla on velvollisuus antaa lapselle tietoa muutoksenhakuprosessista, eli miten lapsi voi hakea päätökseen muutosta sekä mitä toimia se edellyttää. (Lastensuojelukeskusliitto.)

4.4.3 Sijaishuollon laatukriteerit ja sijaishuoltoapaikan valinta

Lapsen sijaishuollon tulee olla laadukasta. Sosiaaliviranomaisten tulee perustella sekä huostaanottopäätöksessä että huostaanottihakemuksessa sijoituspaikan valinta lapsen oikeuksien toteutumisen turvaamiseksi. Tärkeää on, että lapsi voitaisiin sijoittaa jo ensimmäisellä kerralla lapselle parhaaseen mahdolliseen paikkaan. Sijaishuoltoapaikan valinnassa tulee ottaa huomioon muun muassa lapsen yksilölliset tarpeet. Lapsella on oikeus saada sijaishuollon aikana turvallinen ja tasapainoinen kasvuympäristö. (Saastamoinen 2010, 2–3.) Lapselle on tärkeää selittää lapsen iän mukaisella tavalla sijoitukseen liittyviä käytännön asioita sekä keskustella syistä, jotka johtivat sijoitukseen. Sijaishuoltoapaikkaan meneminen on suuri muutos lapsen elämässä, joten lapsen kanssa on tärkeää käydä läpi sijoituksen herättämiä tunteita sijaishuollon

alkaessa. Lapsi voi tällöin kokea sijaishuollon alkaessa hänen olevan tärkeä ja että hänestä välitetään. (Bardy 2013, 267.)

Sijaishuoltoapaikan valinnassa tulee ensisijaisesti ottaa huomioon lapsen etu. Lapsen edun huomioon ottaminen tarkoittaa sijaishuoltoapaikan valintaa niin, että lapsi voi saada sijaishuollossa tarpeitansa vastaavaa huolenpitoa. Sijaishuoltoapaikan valitseminen on tärkeää tehdä huolellisesti, sillä sijoituspaikan muuttuminen voi aiheuttaa lapselle stressiä ja turvattomuutta. Lapsen omat toiveet sijaishuoltoapaikan suhteen on tärkeää ottaa huomioon, vaikka päätöksen sijaishuoltoapaikasta tekevät viranomaiset. (Saastamoinen 2010, 102–103.)

Sijaishuoltoapaikkaa mietittäessä viranomaisten tulee ottaa huomioon millä perusteilla sijoitusta tehdään. Lisäksi heidän tulee kartoittaa lapsen tarpeet, jotta sijoituspaikka voidaan valita vastaamaan parhaalla mahdollisella tavalla lapsen tarpeita. Myös sijoituksen pysyvyys ja lapsen läheiset ihmissuhteet ja niiden ylläpito ovat tärkeässä asemassa mietittäessä sopivaa sijaishuoltoapaikkaa lapselle. (Saastamoinen 2010, 104–105.) Sijaishuoltoapaikan valintaa tehdessä viranomaisten tulee miettiä miten he voivat mahdollistaa lapsen ja vanhempien tapaamiset niin, että lapsen oikeus pitää yhteyttä läheisiin voi toteutua (Räty 2011, 328). Sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen tulee kiinnittää sijaishuoltoapaikan valinnassa huomioita, ettei lasta saa sijoittaa liian kauaksi läheisistään. Sijaishuoltoapaikan tulee sijaintinsa puolesta mahdollistaa lapsen yhteydenpito läheisiinsä. Esimerkiksi perheen sisaruksia sijoittaessa, tulee heidät sijoittaa ensisijaisesti samaan sijaishuoltoapaikkaan. (Räty 2007, 410.) Mikäli sisarukset jäävät kotiin kun lapsi sijoitetaan, tulee sosiaalihuollon huolehtia, että lapsen yhteydenpito sisaruksiinsa järjestetään parhaalla mahdollisella tavalla (Bardy 2013, 267). Ensisijaisesti lapsen sijoituspaikkaa valittaessa tulee kuitenkin ottaa huomioon lapsen etu ja lapsen yksilölliset tarpeet kuten lapsen ikä. (Räty 2012, 410.)

Sijaishuoltoapaikan valinnassa tulee huomioida lapsen kielellinen, uskonnollinen ja kulttuurinen tausta. Lapsella on oikeus saada sijoituspaikakseen sijaisperhe, joka puhuu hänen kanssaan samaa äidinkieltä. Esimerkiksi ruotsinkielisellä lapsella on oikeus päästä sijaishuoltoapaikkaan, jossa hänellä on mahdollisuus käyttää ruotsia äidinkielenään. Lapsella on oikeus tulla ymmärretyksi sijaishuollossa omalla äidinkielellään. (Räty 2012, 413–416.) Lapsen lähiverkoston kartoittaminen on tärkeää

ennen sijaishuoltopaikan valintaa. Viranomaisten tulee selvittää, onko lapselle läheisillä ihmisillä mahdollisuutta tukea lasta sijoituksen aikana tai ottaa lapsi sijaishuoltoon. Lähiverkoston kartoittamisella turvataan lapsen oikeus myös säilyttää yhteys läheisiinsä ihmisiin huostaanottotilanteessa ja huostaanoton aikana. (Saastamoinen 2010, 106.) Sijaishuoltopaikan työntekijän, lapsen ja lapsen vanhemman on tärkeää käydä läpi sijoituksen herättämiä tunteita. Samalla sijaishuoltopaikan ja perheen välille syntyy kontakti, jonka on tärkeää kantaa koko sijaishuollon ajan. (Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja, 18.)

Lapsen siirtyminen sijaishuoltopaikkaan ei saa järkyttää lasta. Viranomaisten tulee valmistella siirtyminen niin, että se voidaan toteuttaa hallitusti lapsen iän ja kehitystason mukaisella tavalla. Sijaishuoltopaikkaan siirtymisen valmistelemiseen voi kuulua esimerkiksi tutustumiskäynti tulevassa sijaishuoltopaikassa. Myös vanhemmat on tärkeää ottaa huomioon tilanteessa. Lapsen, hänen vanhempien ja sosiaalityöntekijän on tärkeää yhdessä keskustella sijaishuoltopaikasta ja sen tuomista muutoksista perheen elämään. Lapsen edun kannalta tärkeää on, että vanhemmat ja sijaishuoltopaikka tekevät yhteistyötä sijaishuollon aikana. On tärkeää, että lapsen ensikosketus sijaishuoltopaikkaansa on positiivinen. (Saastamoinen 2010, 109–110.) Sosiaalityöntekijän on tärkeää käydä ennen sijaishuollon alkamista läpi lapsen ja hänen vanhempien kanssa sijoituksen tarkoitus, tavoitteet, kesto sekä sijaishuoltopaikan säännöt.

Sijaishuoltopaikkaan siirtymisessä lapsen hyvä vastaanottaminen luo pohjan sijoituksen onnistumiselle. Lapsen kanssa on tärkeää viettää riittävän paljon aikaa sijoituksen alussa. (Bardy 2013, 268.) Tämän mahdollistaa lapsen kanssa tiivis yhdessäolo, joka tutustuttaa myös sijaiskotia ja lasta toisiinsa (Saastamoinen 2010, 109–110). Lapselle tulee antaa aikaa totutella rauhassa uuteen tilanteeseen ja uuteen elinympäristöön, sillä sijoitus vaatii lapselta paljon sopeutumista. Jotta lapsi voi tuntea olonsa turvalliseksi ja hyväksytyksi sijaishuollon alkaessa, tulee aikuisten antaa lapselle riittävästi lohtua, ymmärrystä ja läsnäoloa. (Bardy 2013, 268.) Lapsella on sijaishuoltopaikassaan oikeus ottaa mukaan henkilökohtaisia tavaroita ja hänelle tulee varata oma huone, jonka hän voi sisustaa oman näköiseksi sijaishuollon ajaksi (Saastamoinen 2010, 109–110).

5 Lapsen oikeudet huostaanoton aikana

5.1 Lapsen oikeus keskusteluun sekä tavata lastensuojelun työntekijää

Kun lapsi sijoitetaan sijaishuoltoon, tulee hänelle nimetä oma sosiaalityöntekijä joka vastaa lapsen asioista. Hän päättää esimerkiksi lastensuojeluasiakkuuden alkamisesta ja huolehtii lapsen asioiden hoidosta sijaishuollon aikana. Sosiaalityöntekijällä on suuri merkitys lapselle, sillä sosiaalityöntekijän tehtävänä on valvoa lapsen etujen ja oikeuksien toteutumista sijaishuollon aikana. Hän valvoo, että lapsi saa huostaanottotilanteessa mahdollisuuden tuoda mielipiteensä julki sekä lapsi saa palvelut ja tukitoimet, joihin hän on oikeutettu. Sosiaalityöntekijällä on esimerkiksi velvollisuus ohjata lapsi oikeusavun piiriin, jos se on lapsen oikeuksien toteutumisen kannalta välttämätöntä. (Saastamoinen 2008, 72–73.)

Lastensuojelulain (417/2007) 29 §:n mukaan lastensuojelun työntekijällä on velvollisuus tavata lastensuojelun kohteena olevaa lasta henkilökohtaisesti riittävän usein. Lapselle tulee järjestää mahdollisuus tavata sosiaalityöntekijää, joka vastaa hänen asioistaan. Lapselle tulee mahdollistaa tapaamiset niin, että hän voi keskustella asioista sosiaalityöntekijän kanssa kahdestaan. Lapsella on myös oikeus kieltäytyä keskustelemasta sosiaalityöntekijän kanssa. Keskusteluiden tarkoitus on antaa lapselle mahdollisuus tuoda esimerkiksi mielipiteensä ilmi sijaishuoltopaikasta. Lähtökohtana on, ettei sosiaalityöntekijä saa välittää lapsen antamia tietoja eteenpäin. Jossain tilanteissa sosiaalityöntekijä voi kertoa asioita eteenpäin, mutta tällöin hänen tulee tuoda keskustelussa ilmi millä edellytyksillä lapsen kertomat tiedot voidaan antaa esimerkiksi sijaishuoltopaikan huoltajille. (Räty 2010, 425.)

Lapsen oikeudella tavata henkilökohtaisesti lastensuojelun työntekijää halutaan edistää lapsikohtaista työskentelytapaa. Sosiaalityöntekijän tulee järjestää lapselle mahdollisuus henkilökohtaiseen keskusteluun aina kun lapsi haluaa. Keskustelun toteutumista ei kuitenkaan saa jättää täysin lapsen omien vaatimusten varaan, vaan sosiaalityöntekijän tulee huolehtia, että tapaamisia järjestetään, vaikka lapsi ei niitä vaatisi. (Räty 2008, 116.)

5.2 Yhteydenpito läheisiinsä

Huostaanoton aikana sosiaalitoimelle siirtyy huoltajien oikeuksia, kuten oikeus päättää lapsen olinpaikasta sekä kasvatuksesta. Sosiaalitoimen tulee kuitenkin pyrkiä yhteistyöhön lapsen vanhempien kanssa. Lastensuojelun lähtökohdaksi on, että sijaishuollossa lapsella on sekä omat perhesuhteensa että sijaishuoltopaikan ihmissuhteet. (Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisu 2010 /3, 15.) Lapselle on siis turvattava huostaanotosta huolimatta hänelle tärkeät ja läheiset ihmissuhteet. (Mikkola & Helminen 1994, 192). Lapsen oikeudella pitää yhteyttä läheisiinsä halutaan korostaa lapsen kasvuolojen vakiintumisen tärkeyttä (HE 252/2006, 25).

Lapsella säilyy huostaanoton aikana oikeus pitää yhteyttä vanhempiin, sisaruksiin sekä muihin lapselle läheisiin ihmisiin. Lapselle läheisenä henkilönä voidaan pitää hänelle läheistä ja tuttua henkilöä, kuten vanhempia, sisarusia, isovanhempia, ystäviä, tätejä, setiä sekä kummeja. Mahdollisimman tiivis yhteyksien ylläpitäminen mahdollistaa mahdollisimman hyvät edellytykset lapsen mahdolliselle kotiinpaluulle sijoituksen päätyttyä. (Saastamoinen 2010, 135.)

Lapsi tarvitsee yhteydenpitoa perheeseensä oman identiteetin muodostamiseksi. Sosiaalitoimen tehtävä on mahdollistaa lapsen yhteydenpito läheisiinsä. (Taskinen 2010, 138–139.) Sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen tulee ottaa huomioon tilanteessa esimerkiksi, ettei sijaishuoltopaikan sijainti saa olla este yhteydenpidolle (Lastensuojelulaki 417/2007, 54 §). Lapsella on oikeus sijaishuollon aikana vastaanottaa vieraita. Lapsen tulee saada käyttää puhelinta sekä tarvittaessa vierailta myös sijaishuoltopaikan ulkopuolella. Lapsella on myös oikeus sijaishuollon aikana sekä lähettää että vastaanottaa kirjeitä sekä muita luottamuksellisia viestejä. (Taskinen 2010, 139.) Ensisijaisesti sijaishuoltopaikka tulee valita lapsen tarpeiden mukaisesti. Tällöin sijaishuoltopaikkaa ei voida välttämättä valita ottaen huomioon lapsen yhteydenpidon läheisiinsä. Yhteydenpidon ja lapsen tarpeiden huomioiminen huomioon ottaen joskus voi olla perusteltua sijoittaa lapsi niin, että sijaishuoltopaikan sijainti katkaisee ihmissuhteita. Tämä on perusteltua tilanteissa, jossa esimerkiksi lapsen irrottaminen

kaveripiiristään on lapsen edun ja turvallisuuden kannalta paras vaihtoehto. (Saastamoinen 2010, 137.)

Lapsen ja hänelle läheisten henkilöiden yhteydenpitoa tulee tukea ja edistää. Sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen sekä sijaishuoltopaikan henkilökunnan tulee tukea yhteydenpitoa riittävällä tavalla, jotta lapsen oikeus pitää yhteyttä läheisiin ihmisiin voi toteutua. Yhteydenpitoa voidaan tukea esimerkiksi taloudellisesti. Sosiaalihuollosta vastaava toimielin voi tukea yhteydenpitoa esimerkiksi tukemalla matkakustannuksissa tai tarjoamalla käytännön apua. Vanhempien taloudellinen tilanne ei saa olla este yhteydenpidolle. (Saastamoinen 2010, 138.) Lastensuojelulaki ei sisällä säännöstä mikä on riittävä määrä yhteydenpitoa. Se arvioidaan aina tapauskohtaisesti. (Räty 2010, 428.)

Mikäli yhteydenpidosta voidaan katsoa olevan haittaa lapsen hyvinvoinnille ja kehitykselle, voidaan yhteydenpitoa rajoittaa. Tällöin yhteydenpidon rajoittamisesta on tehtävä kirjallinen, perusteltu päätös. (Taskinen 2010, 138–139.) Lastensuojelulain (417/2007) mukaan yhteydenpitoa voidaan rajoittaa muun muassa jos se aiheuttaa vaaraa lapsen terveydelle, hengelle, turvallisuudelle tai kehitykselle. Yhteydenpidon rajoittaminen on myös mahdollista, jos sen katsotaan voivan vaarantaa sijaishuollon tarkoituksen toteutumisen. 12 vuotta täyttäneellä lapsella on oikeus myös itse vastustaa yhteydenpitoa. (62 §.) Yhteydenpidon rajoittamista koskevalla päätöksellä voidaan rajoittaa lapsen oikeutta tavata tai pitää yhteyttä läheisiinsä. Päätös mahdollistaa myös lapsen kirjeen tai muun viestin lukemisen sekä ottamaan haltuun tai rajoittamaan lapsen yhteydenpitovälineiden, kuten puhelimen käyttöä. Lapsen ja hänen vanhempiensa yhteydenpidon estäminen on mahdollista vain, jos lievemmät toimenpiteet eivät tilanteessa riitä. (Taskinen 2010, 161.)

Yhteydenpidon rajoittamista koskevan päätös on määräaikainen. Se on voimassa enintään yhden vuoden kerrallaan. Päätöksessä tulee tulla ilmi mihin yhteydenpidon rajoittaminen perustuu, ketä rajoitus koskee sekä mikä on rajoituksen laajuus. Yhteydenpidon rajoitus tulee poistaa heti kun sitä ei voida katsoa enää tarpeelliseksi. (Lastensuojelulaki 417/2007, 63 §.) Yhteydenpidon rajoittamista koskevaan päätökseen voi hakea muutosta hallinto-oikeudelta. Muutoksenhakuoikeus on 12 vuotta täyttäneellä lapsella, hänen vanhemmillaan, huoltajalla sekä henkilöillä, joita rajoitus koskee.

(Taskinen 2010, 163.) Lapsen oikeus pitää yhteyttä läheisiinsä huostaanoton aikana on lapselle kuuluva perusoikeus, jota voidaan rajoittaa vain laissa säädetyin perustein (Roos 2004, 31). Yhteydenpitoa voidaan rajoittaa vain sen verran, kuin se katsotaan välttämättömäksi. Yhteydenpitoa ei ole mahdollista rajoittaa, jos jokin lievempi keino on mahdollinen rajoituksen tarkoituksen saavuttamiseksi. (Saastamoinen 2010, 197.)

Hämeenlinnan HAO 15.11.2002 02/0499/4

Sosiaali- ja terveyslautakunta oli tehnyt yhteydenpidon rajoittamista koskevan päätöksen. Lapsen sijoitus oli kestänyt noin puolitoista vuotta ja sosiaali- ja terveyslautakunta katsoi, että lapsen sopeutuminen sijaishuoltoon oli kesken. Rajoitustoimenpiteen päätöksessä, suullisessa käsittelyssä eikä huoltosuunnitelmassa ollut tuotu esiin, että tapaamiset aiheuttaisivat haittaa lapsen turvallisuudelle tai kehitykselle. Yhteydenpidon rajoittamista koskevassa päätöksessä ei myöskään tullut ilmi, että rajoitus olisi välttämätön lapsen, sijaisperheen tai vanhempien turvallisuuden takia. Lapsen ja vanhempien tapaamiset olivat menneet suunnitelmien mukaan eikä lapsen jännittämistä tapaamisten vuoksi voitu pitää lapsen kehitykselle vaarallisena. Hallinto-oikeus katsoi, ettei yhteydenpidosta ja tapaamisista ollut vaaraa lapsen kehitykselle. Lisäksi hallinto-oikeus perusteli yhteydenpidon rajoittamista koskevan päätöksen kumoamista sillä, että huostaanotto oli tarkoitettu lapsen kohdalla vain väliaikaiseksi toimenpiteeksi.

5.3 Käyttövarat

Lapsen ollessa sijoitettuna kunnalla on velvollisuus huolehtia, että lapsen harrastuksia ja opintoja tuetaan. Käyttövaroja ei tarvitse maksaa tilanteessa, jos lapsi on sijoitettu väliaikaisesti vanhempansa tai huoltajansa luokse. (Räty 2012, 430.) Tällainen tilanne on esimerkiksi kun valmistellaan lapsen mahdollista kotiinpaluuta ja tämän takia sijoitetaan väliaikaisesti vanhempiensa luokse. Tällöin kunnalla ei ole lastensuojelulain (417/2007) 49 §:n mukaista velvollisuutta maksaa lapselle käyttövaroja.

Lapsella on oikeus saada käyttövaroja käyttöönsä opintojen ja harrastusten tukemisen lisäksi. Käyttövarojen määrä vaihtelee lapsen iästä ja rahan tarpeesta riippuen. Käyttövarat ovat lapsen taskurahaa, joiden tarkoitus on opettaa lapselle rahankäyttöä. (Räty 2012, 430–431.) Alle 15-vuotiaalle lapselle käyttövaroja tulee maksaa niin, että niiden määrä vastaa hänen tarpeitaan. Käyttövarojen tarve tulee aina arvioida

lapsikohtaisesti. Yli 15-vuotiaalla lapsella puolestaan on oikeus saada käyttövaroja vähintään yksi kolmasosa elatustuen määrästä. (Lastensuojelulaki 517/2007, 55 §.) Elatuslain (510/2008) 9 §:n mukaan elatustuen täysimäärä lasta kohden on 129,91euroa yhden elatusvelvollisen osalta.

Käyttövarojen määrään ei saa vaikuttaa esimerkiksi nuoren olemisen kesätoissa, vaan käyttövaroja tulee antaa nuorelle saman verran myös tältä ajalta. Myöskään lapsen käyttäytyminen sijaishuoltopaikassa ei saa vaikuttaa käyttövarojen määrään. Lapsen käyttövaroja ei saa vähentää esimerkiksi lapsen huonon käyttäytymisen takia. Lapsi on oikeutettu itse päättämään käyttövarojen käytöstään. (Räty 2012, 431.) Käyttövarat on mahdollista maksaa lapselle esimerkiksi viikoittain tai kuukausittain ja sijoituspaikalla on velvollisuus kirjata lapselle annetut käyttövarat ylös (Saastamoinen 2008, 120). Lapsen ollessa sijoitettuna laitoshoitoon, käyttövarat maksetaan lapselle käteiskassasta. Lapsen ollessa perhehoidossa on käytäntö erilainen kuin laitoksessa. Kunnan ja sijaisperheen välisessä toimeksiantosopimuksessa määritellään perhehoitajalle maksettava kulukorvaus, joka sisältää lapselle annettavan käyttövaran. (Räty 2012, 433.)

5.4 Jälkihuolto ja itsenäistymisvarat

Sijaishuollon päättymisen jälkeinen jälkihuolto on lapselle kuuluva oikeus. Lapsella on huostassapidon jälkeen oikeus jälkihuoltoon 21-vuotiaaksi asti. (Virtanen 1995, 47–48.) Lastensuojelulain (417/2007) mukaan kunnan tulee järjestää huostassapidon lopettamisen jälkeen jälkihuoltoa lapselle viisi vuotta eteenpäin siitä, kun sijaishuolto on päättynyt. Kunnan velvollisuus järjestää lapselle jälkihuolto päättyy kuitenkin viimeistään kun lapsi täyttää 21 vuotta. (75 §.) Jälkihuollon tarkoitus on tukea lasta ja hänen perhettään sijaishuollon päättymisen jälkeen avohuollon toimenpitein. (Arajärvi 2011, 332). Sijaishuollon päättyminen tarkoittaa nuoren elämässä suurta elämänmuutosta. Jälkihuollon tarkoitus on rohkaista nuorta elämän uuteen vaiheeseen. Sijaishuollon päättyttyä nuori aloittaa usein itsenäisen elämän, jolloin jälkihuollon tehtävänä on antaa nuorelle sekä henkistä että konkreettista, kuten taloudellista tukea. (Bardy 2013, 271.)

Jälkihuoltoa toteutettaessa tulee lapsen mielipide ja toivomukset ottaa huomioon. Jälkihuolto tulee järjestää lapsen edun mukaisesti. Sen tarkoitus on tukea lasta ja lapsen itsenäistymistä siinä määrin, kuin vanhemmat normaalisti tukevat lasta. Lapsen muuttaessa sijaishuollon päättymisen jälkeen takaisin vanhempiensa luo, on jälkihuollon tarkoitus tukea perhettä tilanteessa. Jälkihuoltoon kuuluu myös perheen olojen seuraaminen, kun lapsi muuttaa takaisin vanhempiensa luo. Jälkihuolto kuuluu siis sekä nuorille että lapsille. (HE 252/2006, 30.) Jälkihuollon tarkoituksena on siis saattaa lapsi turvallisesti takaisin vanhempiensa luo samalla perhettä tukien. Nuorten kohdalla jälkihuolto on nuoren tukemista itsenäistymisessä ja itsenäisessä elämässä. (Puonti, Saarnio & Hujala 2004, 263.)

Lapselle annettavat itsenäistymisvarat ovat osa jälkihuoltoa. Kun lapsi sijoitetaan sijaishuoltoon, voidaan hänen hoidosta periä maksu. Maksu on mahdollista periä lapselta itseltään tai hänen vanhemmiltaan. Maksun perimisestä huolimatta lapselle tulee varata lapsen itsenäistymistä varten vähintään 40 % näistä korvauksista, saamisista tai tuloista tapauksesta riippuen. Kunnan sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen tulee siis varata lapselle kertyvistä varoista 40 % itsenäistymiseen ja 60 % sijaishuollosta aiheutuvien kulujen korvaamiseen. Lapsen itsenäistymisvarat koostuvat lapsen saamisista, korvauksista tai tuloista. Näitä lapsen saamisista, korvauksista ja tuloista ovat muun muassa eläkkeet, elinkorot ja avustukset. Vain sellaisista tuloista voidaan kerryttää lapsen itsenäistymisvaroja, jotka ovat tarkoitettu lapsen hoitoon ja huoltoon. Esimerkiksi lapsen saamista perinnöstä ei siten voida kerryttää itsenäistymisvaroja. (Saastamoinen 2008, 122–123, 126.)

Mikäli lapsen itsenäistymisvaroja ei ole mahdollista kerryttää lapsen tuloista, saamisista tai korvauksista, on lasta tuettava muutoin sijoituksen päättymisen jälkeen. Lasta voidaan tukea muun muassa asumisen järjestämisessä ja koulutuksessa. Lapsen on tarkoitus itsenäistymisvaroilla päästä alkuun elämässään sijaishuollon päätyttyä, joten pääsääntöisesti itsenäistymisvarat maksetaan lapselle sijaishuollon päätyttyä. Se ei ole kuitenkaan ehdotonta. Mikäli epäillään, etteivät itsenäistymisvarat mene oikeaan tarkoitukseen, voidaan niiden antamista lykätä. (Saastamoinen 2008, 125–126.) Lastensuojelulain (417/2007) 77 §:n mukaan lapsen tulee kuitenkin saada itsenäistymisvarat käyttöönsä viimeistään kun hän täyttää 21 vuotta.

Uudenmaan LO 7.3.1995 353/2

18 vuotta täyttänyt nuori ei hyväksynyt sijaishuollon päätyttyä jälkihuoltoa. Hän halusi heti sijaishuollon päätyttyä hänelle kertyneet itsenäistymisvarat käyttöönsä. Koska nuori oli käyttänyt ennen sijaishuoltoa huumeita, ei sosiaalilautakunta antanut itsenäistymisvaroja nuoren käyttöön heti sijaishuollon päätyttyä. Nuoren terveys voisi vakavasti vaarantua jos hän käyttäisi itsenäistymisvarat huumeisiin. Lääninoikeus katsoi tapauksessa, ettei nuori ollut antanut riittävästi selvitystä, että itsenäistymisvarat menisivät asunnon vuokraamiseen. Lääninoikeus katsoi, että sosiaalilautakunnalla oli perusteltu syy olla luovuttamatta itsenäistymisvaroja nuoren käyttöön heti sijaishuollon päätyttyä.

5.5 Oikeuksien rajoittaminen

Lapsen oikeuksia sijaishuollon aikana voidaan rajoittaa. Rajoitustoimilla on tarkoitus turvata perustuslaissa turvattu ihmisen oikeus ihmisarvoisen elämän edellyttämään välttämättömään huolenpitoon. Kun lapsen oikeuksia rajoitetaan, rajoitetaan aina lapselle kuuluvaa perusoikeutta, kuten yksityisyyden suojaa ja liikkumisvapautta. Koska rajoitustoimilla joudutaan puuttumaan lapsen perusoikeuksiin, ovat ne viimesijainen keino turvata lapselle välttämätön huolenpito. (Saastamoinen 2010, 152.) Lapsen oikeuksien rajoittamistoimenpiteitä ovat muun muassa yhteydenpidon rajoittaminen, liikkumisvapauden rajoittaminen sekä omaisuuden ja lähetysten tarkastaminen tai luovuttamatta jättäminen (Räty 2010, 455). Rajoitustoimenpiteitä on mahdollista käyttää, kun sillä varmistetaan huostaanoton tarkoituksen toteutuminen. Rajoitustoimenpidettä voidaan käyttää myös, kun sillä suojataan lasta tai lapsen omaisuutta. (Saastamoinen 2008, 141–142.) Lastensuojelulain (417/2007) 64 §:n mukaan rajoitustoimenpiteitä tulee käyttää ja toteuttaa ihmisarvoa kunnioittaen.

Lapsi voidaan sijaishuollossa sijoittaa joko laitoshuoltoon tai perhehoitoon. Perhehoitoon sijoittaminen on ensisijainen vaihtoehto. Perhehoidossa lapseen voidaan rajoitustoimenpiteenä soveltaa vain yhteydenpidon rajoittamista. Lapsen ollessa perhehoidossa hänelle voidaan kuitenkin asettaa normaaleja perheen sääntöjä, kuten puhelimen ja tietokoneen käyttöaikoja ja kotiintuloaikoja. Niitä ei lueta rajoitustoimenpiteiksi, sillä ne ovat verrattavissa lapsien kotona vallitseviin niin sanotusti normaaleihin sääntöihin. (Räty 2010, 463–464.) Kun lapsi on sijoitettu

laitoshuoltoon, voidaan käyttää rajoitustoimenpiteitä. Rajoitustoimenpiteitä voidaan käyttää muun muassa nuorisokodeissa, lastenkodeissa ja koulukodeissa. Myös ammatillisissa perhekodeissa on mahdollisuus käyttää rajoitustoimenpiteitä, mikäli perhekodilla on lääninhallituksen myöntämä laitoslupa. (Saastamoinen 2008, 146–148.)

Lastensuojelulain (417/2007) mukaan lastensuojelulaitoksella on oikeus ottaa lapselta haltuun päihtymystarkoitukseen käytettävät aineet sekä välineet. Lapselta haltuun otettu omaisuus tulee antaa lapselle takaisin sijaishuollon päättyessä. Vaikka lapsella on oikeus ottaa sijaishuoltopaikkaan mukaansa henkilökohtaisia tavaroita, on laitoksella mahdollisuus ottaa haltuun myös muut kuin päihtymystarkoitukseen käytettävät sijaishuollon järjestämistä vakavasti vaarantavat aineet ja esineet. (65 §.) Myös lapselle kuuluva omaisuus ja lapsen käytössä olevat tilat voidaan tarkastaa. Lapselle osoitettu kirje tai lähetys voidaan tarkastaa, jos lähetyksen sisällä voidaan epäillä olevan vahingollisia esineitä tai päihdyttäviä aineita. (Arajärvi 2011, 331.) Lapsen liikkumisvapautta voidaan rajoittaa, jos lastensuojelulain (417/2007) 69 §:n mukaiset edellytykset täyttyvät. Liikkumisvapauden rajoittaminen on mahdollista, kun lapsi käyttäytyy terveyttään tai kehitystään uhkaavalla tavalla tai sijaishuolto on johtunut esimerkiksi rikollisesta teosta (Arajärvi 2011, 331). Liikkumisvapauden rajoittaminen tarkoittaa, että lapselle asetetaan kielto poistua laitoksen alueelta. Lastensuojelulain (417/2007) 69 §:n mukaan liikkumisvapauden rajoittamispäätös voi kestää enintään seitsemän vuorokautta ilman uutta päätöstä. Rajoittaminen voi kuitenkin jatkua enintään 30 vuorokautta yhtäjaksoisesti.

Lastensuojelulain (417/2007) 66 §:n mukaan lapselle on mahdollista suorittaa henkilötarkastus jos viranomaisilla on syytä epäillä lapsella olevan hallussa kiellettyjä aineita tai esineitä. Lapseen voidaan kohdistaa rajoitustoimenpiteenä kiinnipitämistä jos lapsi käyttäytyy sekavasti tai uhkaavasti. Lapsi voidaan myös eristää laitoksessa muista lapsista, kun lapsen käytös on vaarallista hänelle itselleen tai muille. (Arajärvi 2011, 331.) Lastensuojelulain (417/2007) mukaan eristäminen saa kestää yhtäjaksoisesti 24 tuntia ilman uutta päätöstä. Eristämisen enimmäispituus on 48 tuntia. Eristämistä on mahdollista jatkaa uudella päätöksellä vain, jos lapsen hoitoa ei voida järjestää muulla tavoin tarkoituksenmukaisesti. (70 §.)

Rajoitustoimenpiteiden käytön yleiset edellytykset ovat hyväksyttävyyperiaate, välttämättömyysperiaate, suhteellisuusperiaate sekä rajoitustoimenpiteen suorittamisen yleinen edellytys. Hyväksyttävyyperiaatteella tarkoitetaan, ettei rajoitustoimenpiteitä saa käyttää muuhun kuin säännöksessä hyväksytyyn tarkoitukseen. Rajoitustoimenpidettä ei saa käyttää esimerkiksi rangaistuksena. Välttämättömyysperiaatteen mukaan lapsen perusoikeuksiin puuttuminen rajoitustoimenpiteellä tulee olla välttämätöntä. Rajoitustoimenpidettä saa käyttää vain siinä laajuudessa, kun lapsen etu tai huostaanoton tarkoituksen toteutuminen sitä vaatii. Suhteellisuusperiaatteen mukaan rajoitustoimenpidettä käytettäessä tulee valita aina se toimenpide, joka vähiten rajoittaa lapselle kuuluvaa perusoikeutta. Rajoitustoimenpiteitä ei saa esimerkiksi käyttää, jos lievemmat toimenpiteet pystyvät turvaamaan halutun tarkoituksen. Yleisen edellytyksen mukaan rajoitustoimenpiteitä käytettäessä tulee kunnioittaa lapsen ihmisarvoa. (Saastamoinen 2008, 266–168.)

6 Pohdinta

Lastensuojeluprosessi tulee toteuttaa ennen kaikkea niin, että lapsen etu on ensisijainen koko prosessin ajan lastensuojelutarpeenselvityksestä ja lastensuojelutoimenpiteistä mahdolliseen jälkihuoltoon asti. Lapsella on oikeus olla osallisena häntä itseään koskevassa asiassa. Lapsen oikeudet turvataan monissa laissa, kuten lastensuojelulaissa ja perustuslaissa. Myös lapsen oikeuksien yleissopimus tukee lapsen oikeuksia ja niiden toteutumista. Lapselle kuuluu paljon oikeuksia, joita ei tule ajateltua päivittäin. Esimerkiksi Suomessa lapsella on oikeus ilmaiseen perusopetukseen, joka tuntuu monesti itsensäselvyydeltä.

Lapsella on oikeus turvalliseen kasvuympäristöön sekä saada ikänsä ja kehitystasoonsa nähden tarpeellinen hoito ja huolenpito. Lapsen oikeuksien toteutumisen lisäksi lapsen etu on lastensuojelussa tärkeässä asemassa. Lapsen etua on hankala määritellä, sillä lapsen etu on tilanteesta riippuen erilainen. Myös lastensuojeluviranomaisten voi olla joissain tilanteissa hankalaa ratkaista asia lapsen edun mukaisesti, sillä heidän tulee miettiä samalla, miten ratkaisu vaikuttaa lapsen edun toteutumiseen pitkällä aikavälillä ja tulevaisuudessa. Esimerkiksi Turun ja Porin lääninoikeuden ratkaisussa 207/2 lääninoikeus katsoi, että sijaishuollon päättymisen olisi ollut vastoin lapsen etua. Lääninoikeus otti huomioon ratkaisussaan lapsen lähestyvän murrosiän, jolloin lapsi tarvitsee mahdollisimman vakaan elinympäristön. Lapsen edunmukaisuus ratkaistaan siis aina tilannekohtaisesti. Ei riitä, että ratkaisu on ratkaisuntekohetkellä lapsen edun mukainen, vaan ratkaisun tulee olla lapsen edun mukainen myös tulevaisuutta ajatellen. Lapsen edun ensisijaisuutta painotetaan sekä lastensuojelulaissa että lapsen oikeuksien yleissopimuksessa.

Lapsen oikeuksien valvominen on tärkeää toteuttaa suunnitellusti ja tarkasti, sillä lapset eivät itse voi valvoa oikeuksiaan. Lastensuojelujärjestelmä on olemassa juuri näitä tilanteita varten, kun vanhemmat eivät voi turvata lapselle hänelle kuuluvia oikeuksia. Ihmiset kokevat usein lastensuojelun kielteisenä asiana, mutta he harvoin ajattelevat, että sillä voidaan pelastaa lapsen terveys, ehkä jopa henki. Negatiivisen mielikuvan taustalla saattaa olla se, että vanhemmat usein kokevat, että lastensuojelun tarkoitus on viedä

lapsi heiltä pois ilman syytä. Vanhempien on helpompaa saada myös äänensä kuuluviin. Minulle muodostui Suomen lastensuojelujärjestelmästä positiivinen opinnäytetyön tekemisen aikana. Valitettavan harvoin uutisoidaan, miten lapsi on pelastettu lastensuojelujärjestelmän avulla. Negatiivisista asioista uutisoidaan valitettavan usein.

Huostaanotolla joudutaan puuttumaan koko perheen elämään ja se vaikuttaa suuresti lapsen elämään. Huostaanottotilanne on usein hankala ja riitainen, joten halusin perehtyä, mitä oikeuksia nimenomaan lapsella on huostaanottotilanteessa sekä huostaanoton aikana. Lastensuojeluun ja huostaanottoon liittyvien oikeustapausten suuri määrä kertoo, että lastensuojelu- ja huostaanottotilanteet ovat usein riitaisia ja viranomaisten päätöksiä on vaikeaa hyväksyä. Huostaanotto itsessään on jo lapselle kuuluva oikeus, vaikka sitä ei tule kovin usein ajatelleeksi. Se on itsessään tärkeä lapselle kuuluva oikeus, sillä huostaanotolla voidaan vaikuttaa suuresti lapsen elämään, vaikka lapsi ei sitä välttämättä huostaanottotilanteessa ymmärräkään. Koska huostaanotto vaikuttaa suuresti lapsen elämään, on lapsella monia oikeuksia huostaanottotilanteessa. Huostaanotto ei tapahdu niin, että lapsi käydään vain hakemassa kotoa sijaisperheeseen, vaan se on pitkä prosessi.

Huostaanotto tulee kyseeseen vain, kun muut lastensuojelutoimenpiteet eivät ole riittäviä lapsen edun ja oikeuksien turvaamiseksi. Esimerkki huostaanoton viimesijaisuudesta on Kuopion hallinto-oikeuden ratkaisu 16.12.2010, jossa pohdittiin, oliko avohuollon tukitoimien mahdollisuutta selvitetty tarpeeksi ennen huostaanottoa. Lastensuojelulaissa painotetaan avohuollon tukitoimien ensisijaisuutta, jota myös Kuopion hallinto-oikeuden ratkaisu tukee. Lapsen koulunkäyntiä tukevia avohuollon tukitoimia ei ollut selvitetty tapauksessa tarpeeksi, jotta ne olisi voitu katsoa olevan riittämättömiä. Huostaanoton edellytykset eivät voineet täyttyä, sillä huostaanoton yksi edellytys on, ettei lapsen tilannetta voida korjata avohuollon tukitoimilla. Myös Korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisu 2004:121 tukee avohuollon tukitoimien ehdotonta ensisijaisuutta. Tapauksessa perhettä oli autettu avohuollon tukitoimin muun muassa pitämällä neuvotteluita ja perhekäyntejä. Lisäksi nuorelle oli järjestetty perhehoitopaikka sekä perhettä oli autettu taloudellisesti. Nuori ja hänen vanhempansa eivät olleet suostuvaisia avohuollon tukitoimiin. Avohuollon tukitoimet ovat suostumusperusteisia, joten niitä ei voida käyttää ilman yli 12 vuotiaan ja hänen vanhempansa suostumusta. Asia meni Korkeimpaan hallinto-oikeuteen, joka totesi ratkaisussaan, ettei avohuollon tukitoimia

ollut selvitetty riittävästi. Esimerkiksi nuoren sijoittamista avohuollon tukitoimena hänen sedän perheeseen olisi tullut selvittää. Avohuollon tukitoimet tulee selvittää siis todella perusteellisesti, jotta ne voidaan katsoa olevan riittämättömiä. Avohuollon tukitoimien huolellisen selvittämisen ansioista voidaan välttyä turhilta huostaanotoilta. Kuitenkin se voi aiheuttaa myös, ettei lapsen oikeus tulla huostaanotetuksi välttämättä aina täyty, vaikka tilanne niin vaatisi.

Huostaanottoa ei koskaan toteuteta ilman syytä. Turhia huostaanottoja on tärkeää välttää selvittämällä huostaanoton tarve huolellisesti. Lapsi voi joutua huostaanotetuksi joko omalla käytöksellään tai esimerkiksi vanhempien riittämättömän huolenpidon vuoksi. Tutkin työtä tehdessäni huostaanotoista tilastoja, jotka näyttävät melko karuilta. Uutisissa huostaanottojen suuren määrän syyksi epäiltiin mielenterveysongelmien määrän kasvua, ihmisten taloudellista ahdinkoa sekä vanhempien runsasta päihteiden käyttöä. Vaikka huostaanottotilastot näyttävät karuilta, huostaanottojen suuri määrä kertoo toisaalta myös, että Suomessa välitetään lapsista ja heidän oikeuksistaan.

Lapsella on oikeus saada viranomaisilta tietoja asiastaan. Lapsen tiedonsaantioikeus on perustana lapsen omalle mielipiteelle, sillä mielipidettä on hankalaa muodostaa jos ei ole saanut tarpeeksi tietoa asiastaan. Huostaanottotilanteessa lapsen oikeuksiin kuuluu mielipiteen esille tuominen ja lapsen kuuleminen. Helsingin hallinto-oikeuden tapaus 11/0138/2 on esimerkki siitä, että lapsen mielipiteellä on painoarvoa. Tapauksessa viranhaltijalla ei ollut toimivaltaa päättää lapsen huostaanotosta, sillä lapsi oli ilmaissut vastustavansa huostaanottoa. Viranhaltijan olisi tullut lapsen vastustuksen vuoksi saattaa asia hallinto-oikeuden käsiteltäväksi. Sijaishuoltopaikan valinta on tärkeää tehdä huolellisesti, sillä on tärkeää että lapsi pystyttäisiin sijoittamaan jo ensimmäisellä kerralla sopivaan sijaishuoltopaikkaan. Lapsi myös elää sijaishuoltopaikassa huostaanoton ajan, joten se on yksi tärkeimmistä päätöksistä sijaishuoltoa suunniteltaessa. Vaikka sijaishuoltopaikka tulee valita lapsen edunmukaisesti, tulee sitä valittaessa ottaa huomioon myös muun muassa lapsen mahdollisuus pitää yhteyttä läheisiinsä sekä lapsen kielellinen, kulttuurillinen ja uskonnollinen tausta. Sijaishuoltopaikan valinta ja sijaishuollon valmistelu on ratkaisevassa asemassa sijaishuollon onnistumiselle. Lapsen kannalta tärkeää on, että hän kokee olonsa tervetulleeksi ja turvalliseksi sijaishuoltopaikassa.

Lapselle nimetään huostaanottotilanteessa oma sosiaalityöntekijä, joka valvoo lapsen edun ja oikeuksien toteutumista. Lapsen oma sosiaalityöntekijä on tärkeässä asemassa lapselle sijaishuollonaikana ja on tärkeää, että lapsi voi puhua sosiaalityöntekijän kanssa luottamuksellisesti. Vaikka huostaanotto on vain väliaikainen toimenpide, voi lapsi olla ja kasvaa sijaishuoltoaikanaan vuosia. Viranomaiset joutuvat muutoinkin tekemään suuria päätöksiä huostaanottotilanteessa, jolloin ihmiset usein voivat kokea heidän päätökset vääriksi. Viranomaisilla on kuitenkin velvollisuus tehdä päätökset tapauskohtaisesti lapsen parasta ajatellen. Viranomaisilla on huostaanottotilanteessa suuri vastuu, sillä he joutuvat tekemään päätöksiä, jotka voivat olla lapsen elämässä ratkaisevassa asemassa.

Lapsen meneminen sijaishuoltoon ei tarkoita, että lapsen yhteydet omiin vanhempiin katkaistaan. Sen sijaan sijaishuollon aikana lapselle tulee antaa mahdollisuus pitää yhteyttä läheisiinsä. Yhteydenpito läheisiin on lapselle kuuluva oikeus ja sitä voidaan rajoittaa vain erittäin painavasta syystä. Esimerkiksi Hämeenlinnan hallinto-oikeuden tapauksessa 02/0499/4 lapsen yhteydenpitoa oli rajoitettu, koska lapsen sopeutumisen sijaishuoltoon katsottiin olevan kesken. Hallinto-oikeus kumosi päätöksen, sillä yhteydenpito ei vaarantanut lapsen kehitystä tai terveyttä. Lisäksi sijaishuolto oli tarkoitettu väliaikaiseksi toimenpiteeksi, joten yhteydenpito läheisiin oli lapsen edun mukaista ajatellen myös lapsen mahdollista kotiinpaluuta. Esimerkiksi lapsen tavanomainen jännittäminen tavatessaan vanhempiaan sijaishuollon aikana ei ole riittävä syy yhteydenpidon rajoittamiselle. Lapsella on kuitenkin myös oikeus kieltäytyä pitämästä yhteyttä läheisiinsä. Myös lapsen oikeus kieltäytyä yhteydenpidosta on tärkeää, koska ainakin sijaishuollon alussa lapsen voi olla vaikeaa hyväksyä, että hänet on sijoitettu kodin ulkopuolelle. Lapsen on tärkeää saada itse päättää, milloin hän on esimerkiksi valmis tapaamaan vanhempiansa.

Lapsella on huostaanoton aikana myös muita oikeuksia, jotka mahdollistavat lapsen elämään mahdollisimman normaalia elämää sijaishuollosta huolimatta. Lapsella on esimerkiksi oikeus saada käyttövaroja itselleen sijaishuollon aikana. Lapsen käyttövaroilla tarkoitetaan lapsien normaalia niin sanottua ”taskurahaa”. Huostaanotto päättyy jälkihuoltoon, jonka tarkoitus on saattaa lapsi sijaishuollon päätyttyä takaisin vanhempien luo tai luomaan pohjan nuoren itsenäiselle elämälle.

Lapsen oikeuksia on mahdollista rajoittaa vain erittäin painavista syistä. On tärkeää, että lapsien oikeuksia voidaan rajoittaa vai painavasta syystä, sillä lähtökohtaisesti lapsen oikeuksien tulee toteutua huostaanoton aikana. Esimerkiksi lapsen liikkumisvapauden rajoittamisella rajoitetaan lapsen perusoikeutta. Lapsen oikeudet huostaanoton aikana tukevat lähtökohtaa, että lapsi voisi elää mahdollisimman normaalia elämää. Kun lapsi pystyy sijaishuollosta huolimatta elämään mahdollisimman normaalia elämää, on lapsella helpompaa sopeutua myös sijaishuollon jälkeiseen elämään. Mielestäni lastensuojelujärjestelmä luo pohjan sille, että lapset voivat kaiken kaikkiaan Suomessa hyvin.

Opinnäytetyön aiheen valitseminen oli minulle helppoa. Olin pitkään ajatellut haluavani tehdä opinnäytetyön lasten oikeuksiin liittyvästä aiheesta. Huomasin lastensuojelun ja huostaanottojen olevan paljon esillä uutisissa, joten ajattelin aiheen ”lapsen oikeudet huostaanottotilanteessa” olevan ajankohtainen. Koin, että työssäkäynti ja opinnäytetyön tekeminen yhtä aikaa oli melko haastavaa. Kuitenkin ajoissa työn aloittaminen mahdollisti, ettei opinnäytetyötä tarvinnut tehdä motivaatiopulan ottaessa vallan.

Huomasin opinnäytetyötä tehdessäni, että lapsen oikeudet ovat paljon laajemmat mitä olin ajatellut. Opinnäytetyöni tiivistää lastensuojeluprosessin sekä huostaanotto prosessin. Kuitenkin halusin perehtyä työssäni erityisesti lapsen oikeuksiin sekä mitä ne merkitsevät käytännössä huostaanottotilanteessa ja huostaanoton aikana. Opinnäytetyöni sisältää oikeustapauksia, joiden kautta on helpompaa ymmärtää teoriaa. Halusin tuoda myös joitain uutisia esille opinnäytetyössäni teorian ja oikeustapausten lisäksi. Opinnäytetyötäni kokoaa lapsen oikeuksien perustan ja toteutumisen. Myös vanhempien oikeudet lapsen huostaanottotilanteessa olisi ollut mielenkiintoinen aihepiiri liittää työhön, mutta tällöin työstä olisi tullut melko laaja. Kaiken kaikkiaan koen työni tiivistävän lastensuojelun, huostaanoton ja lapsen oikeudet niiden aikana.

Lähteet

- Arajärvi, P. 2011. Johdatus sosiaalioikeuteen. Helsinki. Talentum.
 Avoin Helsinki.fi. Tutkimuksen eri tasojen teoreettinen aines.
<http://www.avoin.helsinki.fi/kurssit/oikjohd/materiaali/osa1.html> 26.6.2014
- Bardy M. 2013. Lastensuojelun ytimessä. Tampere. Juvenes print –
 Suomen yliopistopaino oy.
- Elatuslaki 580/2008.
- Ensi- ja turvakotien liitto.
http://www.ensijaturvakotienliitto.fi/asiaa_lastensuojelusta/mita_lastensuojelu_on/mita_tarkoittaa_lapsen_etu/ 28.8.2014
- HE 252/2006 vp.
 Hallituksen esitys Eduskunnalle lastensuojelulain ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.
- HE 137/2010 vp. Hallituksen esitys laiksi lastensuojelulain muuttamisesta.
 Helsingin HAO 18.11.2011 11/1245/2.
 Helsingin HAO 23.3.2011 11/0318/2.
- Hallintolaki 434/2003.
 Hämeenlinnan HAO 15.11.2002 02/0499/4.
- Hämäläinen, U. & Kangas, O. 2010. Perhepiirissä. Sastamala. Vammalan kirjapaino Oy.
- Husa J., Mutanen A. & Pohjolainen T. 2008. Kirjoitetaan juridiikkaa. Helsinki. Talentum.
- KHO 23.11.1999/3145.
 KHO 2004:121.
- Kuopion HAO 16.12.2010 10/0589/2.
- Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983.
- Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2010:3.
 Toteutuuko lapsen oikeus pysyviin kasvuolosuhteisiin?
http://www.lskl.fi/files/299/Toteutuuko_lapsen_oikeus_pysyviin_kasvuolosuhteisiin_.pdf 24.7.2014
- Lapsiasia.fi a. Yleissopimus lapsen oikeuksista.
http://www.lapsiasia.fi/lapsen_oikeudet 11.6.2014
- Lapsiasia.fi b. Lapsia koskevat lait Suomessa.
http://www.lapsiasia.fi/lapsiasiat/keskeiset_lait 17.8.2014
- Lastensuojelu info a. Lapsen oikeuksien yleissopimus.
<http://www.lastensuojelu.info/sf/lastensuojelun-perusta.html> 1.6.2014
- Lastensuojelu info 2014 b. Lastensuojelun perusta.
<http://www.lastensuojelu.info/sf/lastensuojelun-perusta.html> 20.6.2014
- Lastensuojelu info c. Lastensuojelupalvelut.
<http://www.lastensuojelu.info/sf/palvelut.html> 17.7.2014
- Lastensuojelulaki 417/2007.
- Lastensuojelun keskusliitto.
 Oikeusturvakeinot lapsi- ja perhekohtaisessa lastensuojelussa.
http://www.lskl.fi/files/1640/Oikeusturvakeinot_lastensuojelussa.pdf
 6.8.2014
- Mahkonen, S.2010. Lastensuojelu ja laki. Helsinki. Edita.
- Mikkola, M. & Helminen, J.1994. Lastensuojelu. Jyväskylä. Gummerus kirjapaino oy.
- Nurmi, S. & Rantala, K. 2011. Näyn & kuulun. Keuruu. Otavan kirjapaino Oy.

- Pelastakaa lapset ry 2014. Lapsen oikeuksien yleissopimus.
<http://www.pelastakaalapset.fi/jarjesto/lapsen-oikeudet/lapsen-oikeuksien-yleissopimus/>
- Pelastakaa lapset ry. 2014 a. Sopimuksen rakenne.
<http://www.pelastakaalapset.fi/jarjesto/lapsen-oikeudet/sopimuksen-rakenne/> 15.7.2014
- Pelastakaa lapset ry. 2014 b. Sopimuksen yleiset periaatteet.
<http://www.pelastakaalapset.fi/jarjesto/lapsen-oikeudet/sopimuksen-yleiset-periaatteet/> 20.7.2014
- Perustuslaki 731/1999.
- Punkka, P. Helsingin Sanomat 26.11.2012. Lasten huostaanotto on harvoin pysyvä.
<http://www.hs.fi/kotimaa/a1353818596874> 8.8.2014
- Puonti, A, Saarnio, T & Hunala, A. 2004. Lastensuojelu tänään. Helsinki. Tammi.
- Roos, JP. 2004. Huostaanottokirja. Jyväskylä. Kopijyvä Oy.
- Räty, T 2012. Lastensuojelulaki käytäntö ja soveltaminen. Helsinki. Edita.
- Räty, T. 2010. Lastensuojelulaki- käytäntö ja soveltaminen. Helsinki. Edita.
- Räty, T. 2007. Uusi lastensuojelulaki. Helsinki. Edita.
- Saastamoinen, K. 2010. Lapsen asema sijaishuollossa. Helsinki. Edita.
- Saastamoinen, K. 2008. Lapsen asema sijaishuollossa. Helsinki Edita.
- Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 11. 2004.
 Valtakunnalliset sijaishuollon laatuksiteerit. Gummerus kirjapaino Oy.
 Jyväskylä. 1.9.2014
- Sosiaaliportti 2012. Lapsen edun huomioiminen.
<https://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/ehkaisevatyo/tavoitteet/keinot/lapsenetu/> 20.8.2014
- Sosiaali- ja terveysministeriö 2007. Uusi lastensuojelulaki 417/2007 voimaan 1.1.2008.
<http://www.stm.fi/tiedotteet/kuntainfot/kuntainfo/-/view/1253381> 4.7.2014
- Söderholm, A., Halila, R., Kivitiä-Kallio, S., Mertsola, J. & Niemi, S. 2004. Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki. Kustannus Oy Duodecim.
- Tampere.fi. 2008. Lastensuojelun tietopaketti.
http://www.tampere.fi/tiedostot/55CgiYaMF/Lastensuojelun_tietopaketti.pdf 20.9.2014
- Tanskanen, I & Timonen-Kallio, E. 2010. Lasten ja nuorten osallisuuden tukeminen lastensuojelutyössä. Tampere. Juvenes Print Oy.
- Taskinen, S. 2010. Lastensuojelulain soveltaminen. WSOY pro oy. Helsinki. 15.7.2014
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos a. Lastensuojeluilmoitus.
http://www.thl.fi/documents/10542/473749/Lastensuojeluilmoitus_ilmoitus_osa.pdf 1.8.2014
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos b. Sijaishuollon asiakassuunnitelma.
<http://www.thl.fi/documents/647345/867024/Sijaishuollon%2Basiakassuunnitelma.pdf/505046f7-03e2-4ab4-91b2-4844872c65f6> 12.9.2014
- Terveyden ja hyvinvoinninlaitos 2012 c. Lastensuojelu 2012.
http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/110691/Tr30_13.pdf?sequence=5 16.6.2014
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2013 d. Tilastot.
http://www.thl.fi/fi-FI/web/fi/tilastot/aiheittain/lasten_sosiaalipalvelut/lastensuojelu 10.9.2014
- Tuori, K. 2004. Sosiaalioikeus. Helsinki. WSOY.
- Turun ja Porin LO 7.5.1997 207/2.

Törrönen, M. 1994. Lapsen etu. Helsinki. Painopörssi Oy.

Uudenmaan LO 7.3.1995 353/2.

Vaasan HAO 02.09.2010 10/0455/3.

Varmavuori, M. Helsingin Sanomat. 14.2.2012.

Lastensuojeluilmoitus on naapuririitojen julma ase.

[http://www.helsinginuutiset.fi/artikkeli/93627-lastensuojeluilmoitus-on-](http://www.helsinginuutiset.fi/artikkeli/93627-lastensuojeluilmoitus-on-naapuririitojen-julma-ase)

[naapuririitojen-julma-ase](http://www.helsinginuutiset.fi/artikkeli/93627-lastensuojeluilmoitus-on-naapuririitojen-julma-ase) 20.7.2014

Vau.fi. Huostaanotetut.

<http://www.vau.fi/Perhe/Kasvatus/Huostaanotetut/> 1.6.2014

Virtanen, P. 1995. Näkökulmia lastensuojeluun. Juva. SOY.

Liite 1

**LASTENSUOJELUILMOITUS LsL 25 §
Ilmoitusosa**
LASTENSUOJELUILMOITUKSEN ILMOITUSOSA

Lastensuojeluilmoitus _____ / _____ 20____

Otetaan vastaan kirjallisena tai suullisena (puhelimitse tai henkilökohtainen käynti)

Ilmoituksen tekijä täyttää lomakkeen näiltä osin, kuin mitä hänellä on tiedot olemassa.

Lapsen nimi	Ikä	Henkilötunnus
Osoite ja yhteystiedot		

Lapsi asuu	
<input type="checkbox"/> äidin	<input type="checkbox"/> isän
<input type="checkbox"/> muun huoltajan	_____ kanssa.
Huoltajan nimi	Henkilötunnus
Osoite ja yhteystiedot	
Huoltajan nimi	Henkilötunnus
Osoite ja yhteystiedot	

Lastensuojeluilmoituksen sisältö (kuvaa omin sanoin)

Onko lapselle kerrottu lastensuojeluilmoituksesta?

kyllä ei ei tietoa

Lisätietoja: _____

Onko lastensuojeluilmoituksesta ilmoitettu huoltajalle/huoltajille?

kyllä ei ei tietoa

Lisätietoja: _____

Ilmoituksen tekijä	Virka-asema/ammattinimike ja toimipaikka
Yhteystiedot	

Ilmoituksen tekijä on yksityishenkilö, joka kieltää antamasta tietoja ilmoittajasta asiaan osalliselle

Syy: _____

Ilmoittajataho

- | | |
|---|---|
| <input type="checkbox"/> ilmoitus on tehty nimettömänä | <input type="checkbox"/> terveydenhuollon ammattihenkilö |
| <input type="checkbox"/> lapsi itse | <input type="checkbox"/> lasten- ja nuorten psykiatrinen hoito |
| <input type="checkbox"/> lapsen vanhempi tai huoltaja | <input type="checkbox"/> perheneuvola |
| <input type="checkbox"/> muu perheen jäsen | <input type="checkbox"/> mielenterveyspalvelut |
| <input type="checkbox"/> muu omainen/sukulainen | <input type="checkbox"/> lastensuojelulaitos |
| <input type="checkbox"/> muu yksityinen henkilö | <input type="checkbox"/> perhehoitaja |
| <input type="checkbox"/> lasten- tai äitiysneuvola | <input type="checkbox"/> turvapaikan hakijoiden vastaanotto toiminta |
| <input type="checkbox"/> päivähoito | <input type="checkbox"/> sosiaalipäivystys |
| <input type="checkbox"/> kotipalvelu | <input type="checkbox"/> muu sosiaalipalvelun tuottaja |
| <input type="checkbox"/> sosiaalityöntekijä | <input type="checkbox"/> muu terveydenhuollon palvelujen tuottaja |
| <input type="checkbox"/> koululaisten aamu- tai iltapäivätoiminta | <input type="checkbox"/> poliisitoimi |
| <input type="checkbox"/> opetustoimi tai muu opetuksen tai koulutuksen järjestäjä | <input type="checkbox"/> seurakunnan tai muun uskonnollisen yhdyskunnan palveluksessa tai luottamustoimessa oleva henkilö |
| <input type="checkbox"/> kouluterveydenhuolto | <input type="checkbox"/> hätäkeskus |
| <input type="checkbox"/> nuorisotoimi | <input type="checkbox"/> palo- ja pelastustoimi |
| <input type="checkbox"/> päihdehuolto | <input type="checkbox"/> rikosseuraamuslaitos |
| <input type="checkbox"/> muu taho, mikä _____ | |

ilmoittajataho ei ilmene ilmoituksesta

Ilmoitus on vastaanotettu _____ / _____ 20_____

Ilmoituksen vastaanottaja
Virka-asema/ammattinimike

**Sijaishuollon asiakassuunnitelma
(LsL 30 § 3 mom)****Asiakassuunnitelman laatimisen ajankohta ja laatimiseen osallistuneet henkilöt****Sijaishuollon tarkoitus ja tavoitteet****Sijaishuollon arvioitu kesto ja alustava arvio mahdollisuudesta jälleenyhdistää perhe****Lapsen tarvitsema erityinen tuki ja apu ja sen järjestäminen sijaishuollon aikana****Alustava suunnitelma vanhemmille ja lasta hoitaville tahoille järjestettävistä tukimuodoista ja palveluista lapsen sijaishuollon aikana****Lapsen yhteydenpidon ja yhteistoiminnan toteuttaminen vanhempien ja muiden lapselle läheisten henkilöiden kanssa**